

Izvještaj o radu u 2017. godini

Tijekom 2017. godine, udruga Drugo more je u suradnji s brojnim lokalnim, nacionalnim i međunarodnim partnerima organizirala dva festivala (dvanaesto izdanje festivala Moje, tvoje, naše i festival ZOOM); jednu radionicu, šest predavanja, jedan razgovor s umjetnicima (*artist talk*) i jedan koncert (u sklopu kojeg je održan i razgovor) u okviru programa Refleks; osam izložbi u okviru programa Galerija DM; međunarodnu skupnu izložbu Svijet bez nas i Sajam 3N – Napusti normalne naprave.

Programe smo redovito najavljivali putem naše [internetske stranice](#), newslettera i društvenih mreža ([Facebook](#), [Twitter](#), [Instagram](#)), te putem medija. Snimljene video i audio materijale pohranjivali smo na našem [Vimeo](#) i [Mixcloud](#) profilu, koji nam služe kao online arhiva. Fotografije s događanja redovito objavljujemo na našoj Facebook stranici i pohranjujemo na [Flickr](#) profil, odakle galeriju fotografija povezujemo s pripadajućim tekstom o događaju na našoj internetskoj stranici.

U nastavku slijedi pregled i kratak opis provedenih programa.

1. REFLEKS

U okviru programa Refleks, unutar kojeg od 2009. godine priređujemo predavanja, radionice, okrugle stolove i rasprave na različite teme koje smatramo važnima za razumijevanje suvremene umjetnosti, aktivizma i društvenih fenomena, održali smo u 2017. godini devet javnih događanja: jednu radionicu, šest predavanja, jedan razgovor s umjetnicima (*artist talk*) i jedan koncert (u sklopu kojeg je održan i razgovor). Također, s pulskim sociologom Edgarom Buršićem započeli smo dogovore i pripremne korake za provedbu istraživanja *Segregacija kroz mreže* koje bi trebalo biti objavljeno u prvoj polovici 2018. godine.

- **Radionica**

- 1) Radionica sitotiska s učenicima Građevinske tehničke škole Rijeka (voditelji: Sanja Stojković i Leo Kirinčić)

- **Predavanja**

- 1) Dominic Smith (Velika Britanija): Flip-Flopping
- 2) Silvio Lorusso (Italija): Dobrodošli u poduzetnički prekarijat
- 3) Jennifer Lyn Morone (SAD): Djevojka koja je postala korporacija
- 4) Nikola Bojić (Hrvatska): De/formiranje modela
- 5) Nora Al-Badri i Jan Nikolai Nelles (Njemačka): Druga Nefertiti
- 6) Adam Harvey (SAD): Od 1 do 100 piksela – Nadzor, privatnost i računalni vid

- **Koncert**

- 1) Tomson Highway (Kanada): Songs in the Key of Cree

- **Razgovor s umjetnicima**

- 1) Dafne Dragona (Grčka), Christoph Wachter i Mathias Jud (Švicarska): "... " arheologija tišine u digitalnom dobu

Osim radionice sitotiska koja se održala u Omladinskom kulturnom centru Palach, svi su ostali programi bili održani u velikoj dvorani zgrade Filodrammatice, na adresi Korzo 28 u Rijeci.

Kratak opis programa

Predavanje Dominica Smitha: Flip-Flopping

19. siječanj 2017.

Posjećenost: 30 gostiju

Predavanje naziva «Flip-Flopping» britanskog umjetnika Dominica Smitha održalo se 19. siječnja u velikoj dvorani Filodrammatice, i prethodilo je otvorenju izložbe «3D Glitch» u našem galerijskom prostoru, na kojoj je Smith sudjelovao kao jedan od izlagača radova. Smith u svojem radu istražuje *open source* metode izrade projekata kroz praktični i otvoreni pristup u radu s umjetnošću i tehnologijom. Doktorirao je u okviru istraživačkog instituta CRUMB pri Sveučilištu Sunderland, koje se

bavi proučavanjem odnosa između *open source* metoda produkcije i metoda korištenih od strane umjetnika i kustosa. Trenutno se bavi istraživanjem kolaborativne prirode digitalnih platformi. U predavanju se bavio nizom zanimljivosti i problema vezanih za utjecaj pojave tehnologije 3D ispisa na proces premještanja nekog umjetničkog djela iz fizičkog svijeta u digitalni, te njegovog ponovnog vraćanja u fizički – kao što je primjerice slučaj kod skeniranja fotografije i njezinog ponovnog ispisivanja.

Radionica sitotiska s učenicima Građevinske tehničke škole Rijeka

25. – 27. veljače 2017.

6. – 8. ožujka 2017.

Broj sudionika: 15

U studiju sitotiska koji se nalazi u Omladinskom kulturnom centru Palach, mladi dizajner Leo Kirinčić i riječka umjetnica s trenutnim prebivalištem u Zagrebu, Sanja Stojković, održali su u dva navrata – od 25. do 27. veljače i od 6. do 8. ožujka – radionicu sitotiska s učenicima Građevinske tehničke škole Rijeka. Polaznici radionice učili su osnove tehnike sitotiska, što uključuje osmišljavanje i prilagodbu motiva, pripremu i osvjetljavanje sita i otiskivanje motiva na podlogu.

Predavanje Silvija Lorusa: Dobrodošli u poduzetnički prekarijat

7. travnja 2017.

Posjećenost: 30 gostiju

Silvio Lorusso je talijanski umjetnik, dizajner i istraživač koji živi i radi u Rotterdamu. U svojem radu se bavi kompleksnom povezanošću tehnologije i društva te proučavanjem fenomena kojeg naziva «poduzetničkim prekarijatom» (eng. *entreprenariat* = *entrepreneurialism* + *precariat*). Doktorirao je 2016. na Studiju dizajna na Sveučilištu Luav u Veneciji, redovito surađuje s Institutom za mrežne kulture u Amsterdamu, a sudjelovao je na izložbama i manifestacijama kao što su Transmediale (Berlin, Njemačka), Impakt (Utrecht, Nizozemska), Off the Press (Rotterdam, Nizozemska), Adhocracy (Atena, Grčka). O njegovim se radovima pisalo, između ostalih, u medijima kao što su The Guardian, The Financial Times i Wired.

Na predavanju koje je u Rijeci održao 7. travnja, Lorusso je raspravljao o problematici «poduzetničkog prekarijata», pojma kojeg je skovao kao oznaku za uzajamni utjecaj režima poduzetništva i sveprožimajućih prekarnih odnosa, dvaju neopipljivih i konstitutivnih elemenata stvarnosti koji oblikuju današnju društvenu atmosferu. Kao što prevladavajući duh poduzetništva od običnih ljudi zahtjeva da se ponašaju kao poduzetnici iako nemaju vlastitu tvrtku, tako je paradigmom cjelokupnog društva postalo stanje sveopće prekarnosti, određeno nesigurnošću, radom na određeno vrijeme, povremenim i privremenim radom, te niskim ili nikakvim radnim pravima.

U društvu poduzetničkog prekarijata, svatko je poduzetnik i nitko ne posjeduje stabilnost. Uvjeti prekarnosti zahtijevaju poduzetnički stav, dok je poduzetništvo obilježeno nestabilnošću i promjenom. Stoga je poduzetnički prekarijat obilježen kognitivnom disonancijom, stanjem nesporazuma u kojem se istovremeno proživljavaju nekompatibilne informacije i očekivanja. Ipak, poduzetnički prekarijat posjeduje određeni status privilegiranosti, budući da je samo manjem dijelu prekarnih radnika dopušteno razmišljati o poduzetničkim ambicijama. Izlaganje se u konačnici bavilo pitanjem može li poduzetništvo postati sredstvom rješavanja problema prekarnosti, teške opstojnosti u životu bez predvidljivosti ili sigurnosti.

Koncert i razgovor s Tomsonom Highwayjem: Songs in the Key of Cree

2. svibnja 2017.

Posjećenost: 60 gostiju

Višestruko nagrađivani skladatelj, romanopisac, dramski pisac i pijanist Tomson Highway, koji je

uvršten među 100 najvažnijih ljudi u kanadskoj povijesti i dobitnik Ordena Kanade, održao je u sklopu europske turneje 2. svibnja u velikoj dvorani Filodrammatice koncert pod nazivom *Songs in the Key of Cree*. Highway uživa internacionalnu karijeru, a njegove kritički hvaljene predstave poput *The Rez Sisters*, *Dry Lips Oughta Move to Kapuskasing*, *Rose*, *Ernestine Shuswap Gets her Trout*, te roman *Kiss of the Fur Queen*, osvojile su više međunarodnih nagrada.

Koncert se sastojao od pjesama koje je Highway napisao tijekom proteklih trideset godina za svoje mjuzikle. Highway je nastupio na klaviru u pratnji peruansko-kanadske pjevačice kabareta, Patricije Cano, i jazz saksofonista Marcusa Alija. Osim na engleskom i francuskom jeziku, tekstovi pjesama bili su na jeziku Cree (Kri) Indijanaca, koji je danas najrasprostranjeniji autohtoni jezik u Kanadi iz kojeg potječu mnoga imena poznatih kanadskih lokaliteta i gradova kao što je Winnipeg, Manitoba, Saskatoon, Saskatchewan, Chicoutimi, Quebec i Ottawa.

Po završetku koncerta održao se razgovor s Tomsonom Highwayom kojeg je vodila riječka spisateljica Željka Horvat Čeč. Highway je govorio o posebnosti krijskog jezika, svojem dugogodišnjem glazbenom i spisateljskom radu, te odrastanju i životu u Kanadi.

Predavanje Jennifer Lyn Morone: Djevojka koja je postala korporacija 18. svibnja 2017.

Posjećenost: 40 gostiju

Predavanje naziva «Djevojka koja je postala korporacija» američka je konceptualna umjetnica Jennifer Lyn Morone održala u velikoj dvorani Filodrammatice, 18. svibnja, što je ujedno bio i uvod u njezinu izložbu koja se u galerijskom prostoru Filodrammatice otvorila mjesec dana kasnije. S naglaskom na ulozi dizajna u kataliziranju društvene pravde, umjetnica je u predavanju, koje je trajalo oko sat i pol vremena, govorila o povijesnoj dimenziji različitih oblika građanskog neposluha, njihovoj važnosti u smislu pozitivnih društvenih promjena, kao i o mogućim načinima implementiranja znanja o dizajnu u razvijanju novih i učinkovitih metoda građanske neposlušnosti. Bilo da se radi o samostalnom činu neposlušnosti ili sustavno planiranoj strategiji koja se postepeno odvija tijekom vremena, uloga dizajna i dizajnera je golema. Upravo na tom tragu, Morone je u predavanju predstavila koncepte i mehanizme primjene dizajna u svrhu oblikovanja mišljenja i načina djelovanja, s osvrtom na povijesne i suvremene primjere korištenja dizajna u poticanju pravde i nepravde, kao i na taktike i metodologije koje bi se trebale primjenjivati prilikom osmišljavanja činova neposlušnosti.

U izlaganju se osvrnula i na vlastiti umjetnički rad, u kojem zalazi u dugu tradiciju subverzivne afirmacije i traga za načinima djelovanja ekstremnog kapitalizma, ekonomskog sustava u kojem svi danas živimo, ali kojeg samo neki od nas razumiju i koriste njegove prednosti. Njezin subverzivni projekt, kojeg je naknadno također predstavila na izložbi, započeo je 2014. godine u saveznoj državi Delaware, kada je Morone samu sebe registrirala kao korporaciju Jennifer Lyn Morone™ Inc. Ono što je započelo kao zadatak osmišljavanja prosvjeda u okviru njezinog školovanja na The Royal College of Art u Londonu, preraslo je u pravu tvrtku čija je Morone vlasnica, upraviteljica, dioničarka i osnovni proizvod. JLM Inc pritom predstavlja novi format biznisa koji je pokrenut radi određivanja vrijednosti pojedinca i provociranja vladajućeg ekonomsko-pravnog sustava iznutra.

Predavanje smo organizirali u suradnji s Aksiomom – Institutom suvremene umjetnosti (Ljubljana) i sveučilištem FH JOANNEUM (Graz), u okviru europskog projekta State Machines.

Predavanje Nikole Bojića: De/formiranje modela 2. lipnja 2017.

Posjećenost: 20 gostiju

Nikola Bojić je dizajner i povjesničar umjetnosti fokusiran na odnos politike, prostora i tehnologije. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je povijest umjetnosti i informacijske znanosti, a

poslijediplomski studij završio je na Harvard Graduate School of Design. Kao gostujući predavač na sveučilištu MIT, Bojić je u jesen 2016. s profesorom Gediminasom Urbonasom kreirao i vodio kolegij *Advanced Studio in Production of Space*, koji se provodio unutar odjela Art, Culture and Technology, a bavio se razvojem umjetničkih operacija na znanstvenim i tehnološkim modelima. U trenutku kada je u Rijeku došao održati predavanje, Bojić je bio pridruženi istraživač na MIT School of Architecture + Planning te doktorand i asistent na Institutu za povijest umjetnosti u Zagrebu.

U predavanju se bavio strukturama i funkcijama različitih tehnoloških i znanstvenih modela, koje dramatično utječu na komunikaciju, formiranje političkih stavova i doživljavanje vlastite stvarnosti. Umjetna inteligencija, algoritmi za društveni inženjering te urbanizacija koja je tehnosferu nepovratno stopila s prirodom, tek su neke od povijesnih manifestacija modela i modeliranja. Skriveni u pozadini korisničkih sučelja te kodirani neutralnim, teško dohvatljivim jezikom znanosti, modeli proizvode politički i društveni prostor, no pritom ostaju van našeg dosega. Razumijevanje modela stoga je, smatra Bojić, nužno izgurati iz zone znanstveno-objektivnog i ideološki neutralnog te ga podvrgnuti kritičkom propitivanju.

Razgovor kustosice Dafne Dragona s umjetnicima Cristophom Wachterom i Mathiasom Judom 29. kolovoza 2017.

Posjećenost: 35 gostiju

Mathias Jud i Christoph Wachter švicarski su umjetnici s trenutnim prebivalištem u Berlinu, koji su sudjelovali na brojnim međunarodnim izložbama i osvajali mnoge nagrade diljem svijeta. Veliko zanimanje u globalnim razmjerima pobudili su projektima «picidae» (od 2007.), «New Nations» (od 2009.) i «qaul.net» (od 2012.), koji polazeći od principa otvorenog koda razotkrivaju postojeće oblike cenzure na internetu i ugrožavaju procese gomilanja političke moći. Alati koje su umjetnici razvili korišteni su od strane zajednica i aktivista u SAD-u, Europi, Australiji te u zemljama poput Sirije, Tunisa, Egipta, Irana, Indije, Kine, Tajlanda i Sjeverne Koreje. Vijeće Europe 2012. godine nagradilo je njihov projekt Hotel Gelem.

U razgovoru s atenskom kustosicom Daphne Dragona, koja također trenutno živi i radi u Berlinu gdje je zadužena za organizaciju konferencijskog dijela berlinskog festivala medijske umjetnosti i digitalne kulture *transmediale*, umjetnici su se bavili problematikom povezanosti tišine i bučnih komunikacijskih kanala današnjice. Društveni i kulturni mehanizmi isključivanja bili su početna točka mnogih njihovih projekata. Razvijajući *open source* alate, surađivali su sa brojnim zajednicama i aktivistima i tragali za novim mogućnostima povezivanja izvan granica nadzora i kontrole. Svojim su platformama pokazali ograničenja i isključujući karakter onoga što smatramo umreženim svijetom, dok su razvojem neovisnih zona komunikacije doveli u pitanje vrhovnu moć dominantnih infrastrukture. Predstavivši svoje projekte i umjetnički rad, umjetnici su ujedno ponudili opći pregled zabačenih i skrivenih dubina mreže, s naglaskom na potrebu proučavanja naših trenutnih uvjeta za komunikaciju kako bismo mogli svladati prepreke i povezivati se izvan granica našeg postojećeg svjetonazora kojeg uvelike oblikuju algoritamski filteri.

Predavanje Nore Al-Badri i Jana Nikolaija Nellesa: Druga Nefertiti 5. listopada 2017.

Posjećenost: 20 gostiju

Njemački umjetnici Nora Al-Badri i Jan Nikolai Nelles predstavili su 5. listopada u Filodrammatici svoj umjetnički projekt «The Other Nefertiti» (Druga Nefertiti). Umjetnici su navodno u kolovozu 2015. godine pomoću modificirane naprave Kinect – skrivene ispod šala – potajno i bez dozvole muzeja skenirali slavnu skulpturu glave egipatske kraljice Nefertiti u berlinskom Novom muzeju (Neues Museum). Dobivene podatke prosljedili su anonimnoj skupini hakera koji su ih obradili i pohranili u datoteku visoke kvalitete, a koju su umjetnici potom na njihovoj internetskoj stranici učinili dostupnom putem torrenta pod Creative Commons licencom. Korisnike interneta i stručnjake za 3D tehnologiju iznenadila je veoma visoka kvaliteta samog modela, koji je svima omogućio izradu dotad najvjernije kopije biste

pomoću 3D printera, relativno jeftine tehnologije koja posljednjih godina već polako ulazi u svakodnevnu upotrebu.

Bista kraljice Nefertiti pronađena je u Akhetatenu (današnjoj Amarni) 1912. godine i odnesena u Njemačku, gdje je prije Drugog svjetskog rata postala dijelom zbirke Novog muzeja u Berlinu. Otada je Njemačka u više navrata odbila zahtjeve Egipta za njezinim vraćanjem. Iako je Novi muzej izradio visokokvalitetnu 3D snimku skulpture u svrhu arhiviranja i konzerviranja, pa čak i pomoću nje izradio ograničeni broj skupih kopija koje su stavljene na prodaju, posjetiteljima muzeja zabranjeno je i samo fotografiranje tog svjetski poznatog remek-djela.

U rujnu 2015. godine, umjetnici su uz pomoć Goethe Instituta donijeli nekoliko trodimenzionalnih kopija umjetnine u Egipat i izložili ih na OFF bijenalu u Kairu. Taj je događaj označio simboličan povratak kulturne skulpture u zemlju iz koje su je njemački arheolozi prije stotinjak godina iskopali i otuđili. Nakon što je predstavljen na Chaos Communication Congressu u Hamburgu u prosincu iste godine, projekt je postao dijelom šire rasprave na međunarodnoj kulturnoj sceni. Priča, koju su prenijeli mediji kao što su New Stateman, The New York Times i Hyperallergic, potakla je mnoga pitanja o shvaćanju posjedovanja i vlasništva nad predmetima drugih kultura, te autorskim pravima i kontroli nad upotrebom historijskih artefakata.

Smatrajući kako njihova kopija nije dovoljno dobra, muzej ipak nije prijavio umjetnike nakon što su navodnim tajnim skeniranjem prekršili spomenuto pravilo. S druge strane, razni stručnjaci za 3D tehnologiju proglasili su projekt podvalom, smatrajući kako je kopija predobra da bi mogla nastati na način kako su to tvrdili umjetnici. Paradoksalno, rasprava se s krađe originala preusmjerila na upitnost originalnosti kopije.

Iako su i sami posjetiteljima potvrdili da se radilo o podvali, odnosno kako nisu doista sami skenirali bistu kao što su to ranije tvrdili, umjetnici su na predavanju obrazložili kako njihova intervencija potvrđuje činjenicu o velikom potencijalu digitalnih tehnologija kao što je 3D skeniranje u «ponovnom aktiviranju» umjetničkih djela koji su zakopani u muzejskim zbirkama. To se nastojanje da djela svjetske baštine postanu dostupna široj javnosti može usporediti s naporima drugih umjetnika, kao što su Oliver Laric i Moreshein Allhyari (koji su skenirali i javnosti omogućili doticaj s djelima koja je uništio ISIL), i nekolicine muzeja poput Umjetničkog instituta u Chicagu (Art Institute of Chicago), njujorškog Muzeja umjetnosti Metropolitan i Britanskog muzeja u Londonu, koji potiču posjetitelje na skeniranje predmeta u njihovim kolekcijama.

Predavanje Adama Harveyja: Od 1 do 100 piksela – Nadzor, privatnost i računalni vid 9. studenog 2017.

Posjećenost: 30 gostiju

Američki umjetnik Adam Harvey u izlaganju je razgovarao o novim načinima pojavljivanja i nestajanja u svijetu čitljivom strojevima i računalima, što uključuje strategije blokiranja tehnologije prepoznavanja lica, termalnog nadzora i alata za naprednu analizu vizualnih metapodataka.

Harvey je u predavanju upozorio na zapanjujuću činjenicu da je korištenjem samo jednog postotka jedne fotografije s bilo koje društvene mreže danas moguće prepoznati lice i izdvojiti dovoljno informacija kako bi se došlo do zaključaka o nečijoj dobi, rasi, spolu, inteligenciji, seksualnosti, emocijama, ljepoti, društvenosti, indeksu tjelesne mase, uspješnosti na visokoj poziciji, kriminalitetu i još mnogo toga. U doba masovnog postavljanja i dijeljenja fotografija putem interneta, tvrtke koje se bave prikupljanjem podataka na raspolaganju imaju neograničen broj dostupnih datoteka od kojih mogu stvarati arhive i baze, koje se potom mogu koristiti za daljnje razvijanje tehnologije prepoznavanja lica. Takvo upošljavanje tehnologije prepoznavanja lica za komercijalne ili vojne svrhe postaje sve učestalije. Oni koji su zabrinuti oko pitanja zaštite privatnosti, poput Harveyja, pokušavaju osmisliti različite načine kako prevariti ili zbuniti strojeve metodama pretjerivanja, zasipanja lažnim informacijama ili kamuflaže, pružajući tako kreativan otpor velikim korporacijama ili vladama čiji interesi predstavljaju opasnost za

našu privatnost.

Harvey je tako primjerice 2010. godine pokrenuo višestruko nagrađivani istraživački projekt CV Dazzle koji se bavi različitim oblicima kamuflaže protiv računalnog vida, kao što su razne frizure i šminka radi kojih lice postaje neprepoznatljivo većini algoritama tehnologije nadzora.

Dan nakon predavanja, Harvey je u sklopu programa Sajma 3N: Napusti normalne naprave održao radionicu čiji su polaznici proučavali aspekte tehnologije prepoznavanja lica i istraživali implikacije življenja u svijetu koji je sve više čitljiv strojevima, te su u konačnici kreirali svoj softver za prepoznavanje lica.

Medijska pokrivenost i povratne informacije

Najave događanja u okviru programa Refleks objavljivali smo na našoj internetskoj stranici (www.drugomore.hr), kao i na društvenim mrežama Facebook, Twitter i Instagram, odakle su potom bile dijeljene i prosljeđivane kroz kanale samih sudionika programa, Saveza udruga Molekula, medija kao što su Kulturpunkt, H-Alter, Moja Rijeka, Moj Zagreb, Culturenet, itd., te raznih studentskih, umjetničkih i kulturnih organizacija i privatnih korisnika spomenutih društvenih mreža. Također, putem društvene mreže Facebook, za svaki smo program izrađivali posebnu stranicu događaja, na kojoj smo mogli pratiti razinu interesa publike i objavljivati zanimljivosti i informacije vezane za pojedinu temu i goste. Događaje smo najavljivali i putem newslettera, kojeg smo slali na e-mail adrese naših pretplatnika; također, najave naših događaja činile su redoviti dio sadržaja newslettera Saveza udruga Molekula.

Za svaki smo događaj izrađivali plakate (pri čemu je informacija o predavanju Dominica Smitha bila istaknuta na plakatu koji je najavljivao izložbu «3D Glitch»), koje smo osim u zgradi Filodrammatice isticali na prikladnim mjestima u užem centru grada (knjižnice, knjižare, škole, kafići, itd.) i zgradama fakulteta na Sveučilišnom kampusu na Trsatu. Plakati za koncert Tomsona Highwaya također su bili postavljeni u *city light* reklamnim vitrinama diljem grada, kao i u izlogu zgrade gradskog poglavarstva Rijeke.

Nakon slanja pripremljenih medijskih objava, događaji su bili redovito najavljivani u Novom listu i od strane portala Kulturpunkt, Moja Rijeka, H-Alter, Culturenet, Radio Rijeka, Vizkultura, Seecult, Urbancult i Liburnija, dok su pojedine događaje između ostalih najavili i portali Kulturistra, Moj Zagreb, X-ica, Monitor, Blj@k, Croportal, eKvarner, Jazz.hr, Mixer.hr, Centralna dimenzija kulturnih događanja, Designed.rs, i drugi. Obavijesti o događajima mogle su se naći na stranicama Turističke zajednice grada Rijeke, Europske prijestolnice kulture Rijeka 2020, Saveza udruga Molekula, Regionalnog info centra za mlade i Hrvatskog dizajnerskog društva, u tiskanom i internetskom izdanju brošure Šta DANas i u brošuri Rijeka info koja izlazi kao zaseban mjesečni prilog Novog lista. Događaji su bili najavljivani i u programima radijskih postaja kao što su Radio Korzo, Radio Sova, Totalni FM i Radio Rijeka, pri čemu smo za potonju u nekoliko navrata i sami imali priliku u eteru najaviti određeni događaj (primjerice, predavanja Dominica Smitha, Jennifer Lyn Morone i Adama Harveyja, te gostovanje Tomsona Highwaya).

Video snimke predavanja Silvia Lorusa i Jennifer Lyn Morone, čiju izradu i montažu potpisuje udruga Filmaktiv, objavili smo na našem Vimeo profilu i potom ugradili na našu internetsku stranicu, te smo obavijest o tome dijelili putem društvenih mreža. Snimka predavanja Nikole Bojića do trenutka pisanja ovog izvješća još uvijek nije završena. S obzirom na prethodni dogovor s Adamom Harveyjem, Norom Al Badri i Janom Nikolajem Nellesom, njihova predavanja nismo snimali. Za svaki smo događaj izrađivali fotografije, koje su objavljene na našem Flickr profilu te internetskoj i Facebook stranici (osim fotografija Adama Harveyja, na čiju molbu nismo objavljivali fotografije, već smo ih pohranili u našu arhivu).

Iako je zanimanje publike za ovogodišnji program bilo nešto slabije od lanjskog, smatramo da je usprkos

ponekad kompleksnoj diskurzivnoj podlozi posjećenost programa ipak bila odlična, s raznolikom publikom različite dobi i područja interesa. No, budući da se radi o programu koji se uglavnom sastojao od teorijskih predavanja i prezentacija određenih umjetničkih praksi i postupaka, događaji u okviru Refleksa se nisu pokazali dovoljno medijski «privlačnima», ili možda jednostavnima, da bi se od njih proizvele reportaže ili kritički osvrti – što je zapravo velika šteta, ali i pokazatelj kako u riječkom medijskom prostoru nedostaje kapaciteta i volje za praćenjem suvremenih umjetničkih tendencija: primjerice, Jennifer Lyn Morone i Adam Harvey globalno su priznati i nagrađivani umjetnici o čijim radovima redovito pišu istaknuti svjetski mediji, dok je u našem medijskom prostoru njihov boravak u Rijeci prošao gotovo nezapaženo. Iznimka je koncert «Songs in the Key of Cree», koji je kao glazbeni nastup istaknutog kanadskog umjetnika ipak uspio privući pozornost medija. Multimedijalni portal Moja Rijeka izradio je video prilog o koncertu i razgovoru s Tomsonom Highwayjem, s kojim je Novi list napravio intervju koji je izašao u tiskanom i internetskom izdanju. Jelena Tondini napisala je osvrt na koncert, naziva *Ča je ča na Cree*, koji je izašao na stranici Rijeka 2020 Europska prijestolnica kulture.

2. GALERIJA DM

Tijekom 2017. godine, u okviru programa Galerija DM kojeg provodimo u izložbenom prostoru zgrade Filodrammatica (Korzo 28, Rijeka), organizirali smo osam izložbi, predstavljajući umjetnike i umjetničke kolektive iz Rijeke i ostatka Hrvatske, te Europe i SAD-a, i to redom:

1. Skupina autora, kustos James Hutchinson – 3D Glitch
2. Valérie Wolf Gang – Mokri snovi
3. Louise Drulhe – Kritički atlas interneta
4. Vuk Ćosić – Sabrane historije
5. Dorotea Škrabo – Zabranjeno fotografiranje
6. Jennifer Lyn Morone – Jennifer Lyn Morone™ Inc
7. Željko Badurina – Lajk end šer
8. Mario Aničić – Tiskaj bez crne, ekstremno upojno!

U kratkim razdobljima između trajanja izložbi kao i tijekom dva ljetna mjeseca kada zbog velikih vrućina nije moguće održavati izložbe, prostor galerije se također koristio za provedbu drugih programa. Tako je, primjerice, udruga Filmaktiv u srpnju u galeriji održala predstavljanje i izložbu polaznika radionice «Primijenjeni video – Glitch» koju su vodili Dina Karadžić (Format C, Osijek) i Vedran Gliho (hacklab01, Zagreb).

U okviru desetog izdanja festivala izvedbenih umjetnosti Zoom, koji je u ovogodišnjem fokusu imao live-art scenu Velike Britanije, britansko-iranska multidisciplinarna umjetnica Shabnam Shabazi izvela je u galeriji trosatni performans «Snail Portrait»: prekrivena bršljanom i petstotinjak puževa, umjetnica je na temelju osobne prošlosti i sjećanja tom izvedbom nastavila svoje istraživanje i potragu za pojmom doma. Osim spomenute, galerijski prostor koristile su i izvođačice predstave «Dr. Carnesky's Incredible Bleeding Women» za potrebe uvježbavanja i probi pojedinih točaka izvedbe. Prostor galerije koristio se i tijekom drugog izdanja «Sajma 3N: Napusti normalne naprave»; u galeriji su se održale radionice američkog umjetnika Adama Harveyja o tehnologijama prepoznavanja lica, te ljubljanskog kolektiva Theremidi Orchestra na kojoj su polaznici *hakirali* elektroničke sklopove i izrađivali neobične elektroničke «instrumente»; idućeg dana, u okviru EXPO-a na kojem su umjetnici, inovatori i entuzijasti iz Hrvatske i okolnih zemalja predstavljali svoje uređaje, u galeriji su radove izložili nagrađivani rovinjski umjetnik Anselmo Tumpić i zagrebački kolektiv Radiona.

Posjećenost

Slično kao što je bio slučaj i proteklih godina, na otvorenja izložbi u prosjeku dolazi 60-ak posjetitelja (u čemu smo ipak zapazili određeni porast u odnosu na prijašnja razdoblja), a nakon toga prosječno sto do dvjesto ljudi po izložbi. Iako među stalnim posjetiteljima – kako otvorenja, tako i redovnog radnog vremena galerije (od ponedjeljka do petka između 16 i 20 sati) – možemo izdvojiti publiku čije je zanimanje više ili manje povezano s umjetnošću (umjetnici, dizajneri, radnici u kulturi), svaka je izložba privukla publiku različitih profila i interesa (primjerice, izložbe Dorotee Škrabo i Željka Badurine imale su veliki naglasak na korištenju društvenih mreža Facebook i Instagram, što je pobudilo zanimanje njihovih pratitelja i općenito korisnika tih mreža). Važno je istaknuti da smo ove godine znatno radili na dovođenju srednjoškolaca i studenata u galeriju putem organiziranih vodstava u suradnji s predavačima i ravnateljima, u čemu su prednjačile Prva riječka hrvatska gimnazija te Prirodoslovna i grafička škola Rijeka, kao i riječka Akademija primijenjenih umjetnosti. Isto tako, odlučili smo prihvatiti poziv na sudjelovanje u četvrtom izdanju manifestacije «Reli po galerijama», što je dodatno povećalo posjećenost izložbe «Zabranjeno fotografiranje» mlade umjetnice Dorotee Škrabo. Također, brojni edukativni, diskurzivni, radionički, izvedbeni i izlagački sadržaji koji su se održavali u drugim prostorima zgrade Filodrammatice, u našoj ili organizaciji ostalih članica Saveza udruga Molekula, Muzičke akademije, Try Theatrea ili tzv. «vanjskih korisnika», privukli su u galeriju velik broj slučajnih posjetitelja

koji bi se tom prilikom odlučili razgledati postav i informirati se o radu i programu galerije.

Kratak opis programa

Skupina autora, kustos James Hutchinson: 3D Glitch 19. siječnja – 10. veljače 2017.

U vremenu koje je obilježeno uljepšavanjem fotografija i digitalnim savršenstvom, britanski umjetnik James Hutchinson odlučio je prirediti izložbu koja traga za anti-savršenim, s naglaskom na razliku između ideje i provedbe, na filozofsku asimetriju svakodnevice i imaginacije. Iako napravljeni korištenjem visoke tehnologije, radovi nastali u okviru izložbe «3D Glitch» proizvodi su namjernih pogrešaka, slučajnosti, *databendinga*, distorzije, neopreznosti i manipulacije. Kao još jedan od pojmova koji nije stigao pronaći primjereni prijevod na hrvatski jezik, riječ *glitch* se često koristi u području računarstva, elektronike i video igara kao oznaka za kratkotrajne kvarove ili greške u sustavu koje se ispravljaju same od sebe. Međutim, njezina se primjena sve više javlja i u ostalim vrstama prirodnih i društvenih sustava, a svoje je mjesto također pronašla u umjetnosti u formi *glitch arta*.

Izložba je predstavila velik broj radova predviđenih za prikazivanje na ekranu, 2D ispisa i objekata koji su nastali tehnikom trodimenzionalnog ispisa, u čemu su sudjelovali umjetnici Eric Bainbridge, Darren Banks, Sophie Beresford, Michael Branthwaite, Ruth Brewis, Ralf Broeg, Keith Brown, Brit Bunkley, Nadine Castleman, Anne McCartney, Helen McCartney, Mircea Cirtog, Janine Goldsworthy, Paul Higham, James Hutchinson, Mark Klink, Christian Lavigne, Simon Martin, Graham Mitchinson, Martin Murphy, Mary Neubauer, Iain Nicholls, James Railston, Colin Rennie, Alvin Sher, Dominic Smith, Robert Michael Smith, Susana Sulic, Sumit Sarkar, Helena Swatton, David Winslow Van Ness, Patrick Visentin, Mary Visser, Andrew Werby, Laura West i Derrick Woodham. Otvorenju izložbe nazočili su jedan od autora i kustos izložbe James Hutchinson, te autori radova Helena Swatton, Michael Branthwaite i Dominic Smith.

Valérie Wolf Gang: Mokri snovi 16. veljače – 3. ožujka 2017.

Prisluškivanje tuđih razgovora i promatranje drugih bez njihovog znanja oduvijek se veže uz ljudsko ponašanje. U 21. stoljeću, u eri tehnologije i virtualnih komunikacija, tehnologija se (zlo)upotrebljava u svrhu prikrivanja identiteta i pronalaženja još boljih načina špijuniranja drugih. Instalacija Mokri snovi mlade slovenske umjetnice Valérie Wolf Gang, u produkciji ljubljanskog Zavoda za suvremene umjetnosti Aksioma, stvara uvjete za društveni intervencionizam koji nam dopušta da se sakrijemo iza anonimnog identiteta i nudi nam mogućnost «invazije» u intimni život drugih. Usudimo li se pogledati i kršiti društvene norme, mi postajemo nevidljivi ljudi, zarobljeni u akvariju vlastite imaginacije.

Glavni dio instalacije sastojao se od akvarija u kojem se nalaze dva računalna monitora potopljena u tekućini, na kojima je pokrenut *Omegle* – mrežna chat stranica koja nasumično povezuje ljude iz cijelog svijeta radi uspostavljanja razgovora putem web kamere. Posjetitelji mrežne stranice mogli su započeti razgovor s drugim korisnikom i upustiti se u nepredvidljive situacije, a u svakom je trenutku bilo tko od njih mogao napustiti trenutni razgovor i nasumično započeti sljedeći. Korisnici stranice s druge strane ekrana pritom nisu znali da ih također promatraju posjetitelji galerije – budući da su zasloni okrenuti jedan prema drugome, web kamera s jednog monitora snima onaj drugi, prikazujući digitalnu refleksiju ljudi zaglavljene u «digitalnom akvariju» koje nasumično bira algoritam. Time su posjetitelji imali priliku pratiti razgovor i kružiti oko akvarija, biti tihi špijuni poput službenika američke Agencije za nacionalnu sigurnost (NSA), ili se priključiti razgovoru i remetiti «realnost».

Louise Drulhe: Kritički atlas interneta

16. ožujka – 7. travnja 2017.

Kroz seriju od petnaest hipoteza, izložba «Kritički atlas interneta» mlade francuske umjetnice Louise Drulhe koristi prostornu analizu kao ključ za razumijevanje problematike društvenih, političkih i ekonomskih pitanja o Internetu, poput «internet je točka», «reljef interneta je oblikovan i kontroliran», «internet je glupa mreža» i sličnih tvrdnji. Teorijsko i vizualno istraživanje o mogućem prostornom obliku interneta Drulhe je provela prilikom izrade diplomskog rada na pariškoj *École nationale supérieure des arts décoratifs*. Kao što je slučaj s internetskim prostorom, konstrukcija izložbe se temelji na digitalnoj arhitekturi. Tragajući za odgovorom na pitanje kakvog je internet oblika, Drulhe je svoje istraživanje rasporedila u seriju hipoteza o reprezentaciji i mapiranju internetskog prostora. Svaka se hipoteza pritom razvijala konceptualnom primjenom oprostorenja (spacijalizacije) uz popratne vizualne elemente poput crteža, shematskih prikaza, objekata, 3D modela i videa. Drulhe je te hipoteze znanstveno obrazložila uz pomoć opipljivih argumenata i konkretnih tvrdnji o strukturi interneta, pretočivši svoje istraživanje u formu atlasa.

Umjetnica je vizualnom dizajnu atlasa pristupila kao da je riječ o izgradnji prostora, stvorivši publikaciju s neograničenim brojem formata, kako na mreži, tako i na papiru u formi knjiga i plakata. Krenula je od premise o neograničenosti formata na kojoj počiva način prikazivanja web stranica, dalje je razvijajući putem eksperimentalnog dizajna knjige s mnoštvom formata. Osim atlasa, Drulhe je na izložbi također predstavila rad «Blockchain, arhitektura kontrole?», petnaestominutni video koji na temelju prostorne analize proučava društveno-političke probleme *blockchaina* i time iznosi originalnu vizualizaciju ove nove tehnologije.

Vuk Ćosić: Sabrane historije

13. travnja – 2. svibnja 2017.

Danas široko poznati i prihvaćeni pojam *net.art* skovao je 1994. godine umjetnik Vuk Ćosić, kao oznaku za određeni tip radova i vizualnih intervencija koje internet doživljavaju istovremeno i kao sredstvo i kao subjekt, i kao medij i kao poruku. Izložba «Sabrane historije» bila je djelomična retrospektiva radova tog pionira *net.arta*, odnosno internetske umjetnosti, obuhvaćajući seriju radova *Official History of net.art* koja sadrži čuvene projekte *History of Art for the Airports*, *Net.art Classics*, *ASCII History of Moving Images*, *ASCII History of Art for Blind* i *Compressed History of Film*. Pored navedenih radova koji su rađeni primarno za internetski prostor, na izložbi su predstavljena i dva Ćosićeva galerijska rada – *History of Arts for the Intelligence Community* i *Very Deep ASCII*.

Vuk Ćosić je internetski veteran i međunarodno priznati klasik internetske umjetnosti. Suosnivač je Ljubljanskog Digital Medialaba (Ljudmila), Nettime-a i konzultantske tvrtke Case Sensitive. Kao pionir internetske umjetnosti izlagao je na Venecijanskom i Havanskom Bijenalu; ICA, London; galeriji Whitechappel u Londonu; Beaubourg u Parizu; Manifesta, Zurich; ICC, Tokio; Kunsthalle, Beč; Digitalni Artlab, Tel Aviv; ZKM, Karlsruhe; Ars Electronica, Linz; postmasters, NYC; Friedricanum, Kassel; Reina Sofia, Madrid; Garage, Moskva; Cabaret Voltaire, Zurich itd. Predavanja je držao u Beaubourgu u Parizu, Guggenheimu u Veneciji, Thing u NY, na festivalima, umjetničkim školama i sveučilištima Stockholmu, Los Angelesu, Chicagu, San Franciscu, Troyu, Liverpoolu, Veneciji, Linzu, Barceloni itd. Ćosićev rad je predmet brojnih završnih preddiplomskih, diplomskih i postdiplomskih radova na Sveučilištima u Rimu, Sao Paulu, Leedsu, Manchesteru, Bruxellesu, Trstu itd, kao i značajnih publikacija na temu novih medija (MIT press, Thames & Hudson, Tate, Taschen, Baltic itd.). O njemu su izvještavali brojni svjetski mediji kao što su NY Times, Liberation, La Repubblica, Guardian, Financial Times, Cahiers du Cinema, Artforum, Newsweek, Wired, Haaretz, ORF, CNN, BBC, itd. Poznat je i kao web strateg koji je vodio timove ključnih projekata slovenskog online prostora koji su uključivali vladu, korporacije, civilnu scenu i kulturu.

Dorotea Škrabo: Zabranjeno fotografiranje

11. – 26. svibnja 2017.

Nastala u produkciji Ljubljanske Aksiome, izložba «Zabranjeno fotografiranje» mlade riječke umjetnice

Dorotee Škrabo polazi od suvremenih alata za izradu vizualnih sadržaja koji svakome omogućuju njihovu proizvodnju, dijeljenje i potrošnju. U trenutnom stanju informacijskog preopterećenja, slike su jedan od najtraženijih sadržaja koji se razmjenjuje putem aplikacija za dopisivanje, društvenih mreža kao što su Facebook i Twitter, mikro-blog mreža poput Tumblra, i drugih servisa poput Instagrama i Snapchata.

U instalaciji «Neka jedu kolače», slike su otisnute na tortama čiji jestivi komadi predstavljaju «isječke» (eng. “snap”) objavljene na Snapchatu, mobilnoj aplikaciji čiji korisnici mogu razviti intenzivan dijalog putem slika, pri čemu se sve objave nakon dvanaest sati automatski brišu iz korisnikove Snapchat «priče». Privremena priroda slika stoga potiče neozbiljnost i naglašava prirodni tijek interakcije. Posjetitelji izložbe su pozvani da pojedju komad torte, što predstavlja metaforu te razigrani i angažirani komentar o prolaznoj prirodni slika na mreži.

Drugo djelo, «Muzej Lowres», je replika dijela muzeja Louvre u kojem je izložena Mona Lisa. U središtu je ekran u baroknom okviru koji prikazuje autoricu kako oponaša Leonardovo remek-djelo. Na površini ekrana nalaze se mobilni uređaji koji sadrže slike, testove i *emojije*, čijom promjenom posjetitelji mogu mijenjati izloženo djelo. Pokraj tog središnjeg komada, na nekoliko se mobilnih telefona prikazuju video isječci čiji pretjerano uvećani opisi u pozlaćenim okvirima ironično izokreću tradicionalni odnos između vizualnog umjetničkog djela i podataka o njegovom kontekstu.

Jennifer Lyn Morone: Jennifer Lyn Morone™ Inc

20. lipnja – 7. srpnja 2017.

Američka konceptualna umjetnica Jennifer Lyn Morone je 2014. godine u američkoj saveznoj državi Delaware samu sebe registrirala kao korporaciju Jennifer Lyn Morone™ Inc. Ono što je započelo kao projekt osmišljavanja prosvjeda u okviru njezinog školovanja na The Royal College of Art u Londonu, preraslo je u pravu tvrtku čija je Morone vlasnica, upraviteljica, dioničarka i osnovni proizvod. JLM Inc pritom predstavlja novi format biznisa koji je pokrenut radi određivanja vrijednosti pojedinca i provociranja vladajućeg ekonomsko-pravnog sustava iznutra. To nije spekulativni projekt, već stvarno stanje koje umjetnici omogućuje da snažno i jasno prevedu načine djelovanja ekstremnog kapitalizma, ekonomskog sustava u kojem svi danas živimo, ali kojeg samo neki od nas razumiju i koriste njegove prednosti.

Na izložbi su predstavljeni proizvodi pomoću kojih Morone nastoji preuzeti kontrolu nad podacima koje proizvodi, kao što je aplikacija Database of ME ili DOME (u prijevodu Baza podataka o MENI), koja prikuplja i pohranjuje sve podatke koje Morone stvara: njezinu lokaciju, otkucaje srca, aktivnost pretraživanja na internetu, raspoloženje, itd. Na taj način kompanija može prodavati, davati u zakup, iznajmljivati, razmjenjivati ili ulagati podatke radi ostvarivanja vlastitog profita. No osobni su podaci samo dio poslovanja tvrtke, budući da korporacije mogu gotovo sve što postoji pretvarati u robu ili uslugu. Ako prihvatimo pretpostavku da smo proizvod, imamo priliku iz nove perspektive prepoznati imovinu koju posjedujemo i maksimalno povećati njezinu vrijednost, pretvarajući je u nove proizvode i usluge. Na tom je tragu JLM Inc proizveo Lure i Repel, mirise koji se temelje na molekulama feromona Jennifer Lyn Morone koje privlače, odnosno odbijaju muškarce. Tvrtka je također kročila u farmaceutski biznis s proizvodom Rejuvanix, hormonskom terapijom koja se dobiva iz hormona DHEA Jennifer Lyn Morone, te u tržište luksuznom robom kroz proizvodnju dijamantata iz umjetničke kose. Navedeni se proizvodi (podaci, mirisi, lijekovi, dijamanti) prodaju putem interneta i tržišta umjetnina, oglašavajući se reklamama koje satirično ismijavaju načine na koje komuniciraju trgovačka društva.

Željko Badurina: Lajk end šer

18. – 29. rujna 2017.

Izložba «Lajk end šer» predstavila je u Filodrammatici stotinjak radova Željka Badurine, reprezentativni dio opusa tog zagrebačkog vizualnog umjetnika koji donosi pregled njegove aktivnosti u mediju Facebooka, na kojem posljednjih pet godina svakodnevno objavljuje komentare na dnevna zbivanja kombinirajući satiru i ironiju s tehnikom digitalnog kolaža, fotomontaže i stripovskog načina tekstualnog zapisa.

Badurina slovi za jednog od prvih pripadnika hrvatske umjetničke scene srednje generacije koji je svoj rad gotovo u potpunosti odlučio odašiljati putem internetskih društvenih mreža. Prije samog čina prelaska na internet, od 2005. godine provodio je projekt «Post-art» u okviru kojeg je prijateljima, umjetnicima i kustosima diljem Hrvatske poštom slao vlastoručno izrađene razglednice u formi kolaža. Društvenim se mrežama Badurina aktivno priključio 2012. godine, čime je dobio priliku znatno neposrednije i masovnije komunicirati sa stručnom publikom, kao i veoma širokim krugom korisnika suvremenih komunikacijskih platformi. Iako izrazito duhovite i zabavne, šaljive dosjetke o društvenoj, političkoj, umjetničkoj i estradnoj sceni zapravo su vrlo ozbiljna kritika svakodnevnih izljeva gluposti i malograđanštine, društva spektakla i masovnih medija, potrošačkog društva, lošeg ukusa i kiča. Za potrebe izložbe na kojoj se radovi iz virtualnog svijeta interneta premještaju u fizički svijet galerije, autor je selektirao samo mali dio od nekoliko tisuća objava na Facebooku te ih digitalnim ispisom prenio na *kapafix* ploče. Pritom je iz nepregledne količine materijala odabrao postove koji su mu osobno najomiljeniji, kao i one koji su na Facebooku dobili najveći broj oznaka «sviđa mi se» i bili najviše puta dijeljeni. Pojednim dvodimenzionalnim ispisima također su pridruženi prigodni *ready-made* objekti i kratki video uradci.

Mario Aničić: Tiskaj bez crne, ekstremno upojno! 19. listopada – 3. studenog 2017.

Samostalni umjetnik i grafički dizajner Mario Aničić predstavio je na izložbi vizualne standarde, plakate i publikacije koje je s Jele Dominis radio kroz autorsku agenciju *_ured* za potrebe Drugog mora. Posjetitelji su se mogli upoznati s tehnologijom imitacije kolorne slike s dvije i tri boje, kao i s dizajnom troslojne informacijske poruke i reprodukcije za «ekstremno upojne», odnosno nepremazane papire. Izložba je također i pogled unatrag na postojanje Drugog mora kroz vizualne materijale koje je Aničić dizajnirao od 2002. do 2015. godine. Ti su materijali bili su prisutni u Rijeci, viđeni su uglavnom nakon što su događaji prošli, oštećeni, sastrugani, s rubovima koji se uvijaju, na stolovima s tragovima pića i duhana, išarani, izrezani. Osim što su najavljivali neki program, oni su šačicu građana ovog grada oplemenili vizualnim iskustvom koje je ostavilo traga u njihovim životima. Mario Aničić radi na projektima komunikacijskog i medijskog dizajna, a specijaliziran je za autorske projekte iz područja nezavisnog kulturnog izdavaštva i znanstvene publicistike. Kroz autorsku agenciju *_ured* od 1999. godine realizira projekte vezane za medijski dizajn. Član je ULUPUH-a od 2005. godine, od 2008. godine u funkciji predsjednika vodi Sekciju za grafički dizajn i vizualne komunikacije, a u funkciji predsjednika organizacije surađuje na pokretanju i realizaciji više izdanja *Zgraf-a*, Međunarodne izložbe grafičkog dizajna i vizualnih komunikacija. Sudjelovao je u organizacijama *Zagrebačkih salona* primijenjenih umjetnosti i dizajna. Od 2003. godine zapaženo i pohvaljeno izlaže radove grafičkog dizajna na domaćim i međunarodnim izložbama.

Medijska pokrivenost i povratne informacije

Izložbe smo najavljivali posebnim objavama na našoj internetskoj stranici (www.drugo-more.hr), u kojima smo preko naših Flickr i Vimeo kanala naknadno dijelili video priloge i fotografije s otvorenja, kao i poveznice na kritičke tekstove o izložbama s raznih internetskih portala.

Vijesti o održavanju izložbi i srodne sadržaje (poput fotografija, priloga i intervjua s pojedinim umjetnicima) dijelili smo putem naših društvenih mreža, odnosno službenih Facebook, Twitter i Instagram profila. Danima prije otvorenja, za svaku bismo izložbu objavljivali posebnu stranicu Facebook događaja, putem koje smo mogli slati pozivnice drugim korisnicima, pratiti razinu interesa publike te objavljivati zanimljivosti i informacije vezane za umjetnike i sadržaj svake izložbe. Važan kanal komunikacije predstavljao je i naš newsletter, kojeg smo redovito slali elektroničkom poštom svima koji su se svojom e-mail adresom upisali na listu primatelja takvih obavijesti.

Za svaku je izložbu pulski dizajner Oleg Šuran izrađivao vizualne materijale, odnosno plakate i naslovnice za internetske stranice i društvene mreže, koje smo koristili u promociji događaja i slali medijima.

Danima prije otvorenja izložbe, objave i popratne priloge slali smo na listu lokalnih, nacionalnih i pojedinih medija iz drugih zemalja. Moja Rijeka, multimedijalni portal grada Rijeke, redovito je najavljivao izložbe i objavljivao osvrte s otvorenja, popraćene fotografijama i video priložima koji sadržavaju razgovore s umjetnicima i članovima naše udruge o pojedinoj izložbi. Izložbe su također bile redovito najavljivane i medijski pokrивane od strane Novog lista i u njemu postojeće rubrike Informator, kako u tiskanom, tako i u internetskom izdanju. Obavijesti o održavanju izložbi redovno su objavljivane i na Radio Rijeci, pri čemu su pojedine umjetnice i umjetnici bili gosti određenih radijskih emisija koje su se osim u eteru spomenute postaje ponekad naknadno emitirale i na nacionalnoj razini. Razgovor sa slovenskom umjetnicom Valerie Wolf Gang i prilog s otvorenja njezine izložbe prikazao se u emisiji Vijesti iz kulture na Prvom programu Hrvatske radiotelevizije, te u radijskoj emisiji Box In na Radio Rijeci i emisiji Katapultura na Prvom programu Hrvatskog radija. Portal Kulturpunkt.hr, koji prati hrvatsku nezavisnu i suvremenu umjetničku i kulturnu produkciju, objavio je kritičke osvrte Bernarda Koludrovića na izložbe Louise Drulhe i Jennifer Lyn Morone, kao i razgovor s našom producenticom Petrom Corvom povodom izložbe Marija Aničića. Intervju Tihane Bertek s američkom umjetnicom Jennifer Lyn Morone objavljen je na portalu Vox Feminae, dok je Novi list objavio razgovor i osvrt na otvorenje izložbe Vuka Čosića.

Najave o održavanju izložbi objavljivane su na stranici Visit Rijeka (službeni portal Turističke zajednice Grada Rijeke), u tiskanom i internetskom izdanju brošure Šta DANas koju izdaje Turistički informativni centar, te u brošuri Rijeka info (prilog Novog lista).

Izložbe su redovito najavljivane na portalima i internetskim stranicama H-Alter, Kulturpunkt.hr, Radio Rijeka, UrbanCult, Moj Zagreb Info i Culturenet. Pored navedenih, izložbe su najavljivali Jutarnji list, Večernji list, Monitor.hr, Dogadaj.com, Vox Feminae, T-portal, Info portal za mlade, Portal za kulturu jugoistočne Europe SEEcult, Teklić, Dizajn.hr, Bljak.info, Francuski institut, Galerija Pikto, Obavještajac.hr, eKvarner, Designed.rs, Liburnija, Kulturistra, Fiuman, Croportal, Kvarnerski.hr, X-ica, Gdje sutra, CDK (Centralna dimenzija kulturnih događanja), Allevents, Gosucker, Najnovijevijesti, Eventsoja, Whereevent, Jadranski portal, i drugi.

Uz Radio Rijeku, najave izložbi objavljivale su radijske postaje kao što su Radio Korzo, Radio Sova, Soundset Trsat, Radio Istra, Primorski radio – Totalni FM i Radio Student.

Vijesti o izložbama i sadržajima dijeljene su putem društvenih mreža i newslettera Saveza udruga Molekula, raznih medija (Kulturpunkt, H-Alter, Radio Rijeka, Moja Rijeka, Novi list, Culturenet, Vijesti iz kulture, Seecult, itd.), Studentskog kulturnog centra, Akademije primijenjenih umjetnosti, studentskih udruga, organizacija, suradnika i izlagača iz zemlje i regije (Aksioma, Unicult2020, State Machines, Musagetes Fundacija, Kvardart, Rijeka 2020 Europska prijestolnica kulture, Francuski institut, Format C, Galerija atelijer Giulio Bonačić Gruppo, itd.).

Sami izlagači, koji su i sami česti posjetitelji i gosti programa Galerije, privukli su i podijelili s Drugim morem dio svoje interesne skupine i publike, objavljujući vijesti o izložbama putem vlastitih kanala (internetske stranice, društvene mreže, mailing liste, itd.).

3. FESTIVAL “MOJE, TVOJE, NAŠE”: BRODOVI, VLAKOVI, KAMIONI

Dvanaesto po redu izdanje manifestacije *Moje, tvoje, naše* održano je od 20. do 22. travnja 2017. godine. Manifestacija se održavala u prostorima Filodrammatice (Korzo 28), Omladinskog kulturnog centra Palach (Kružna 8), Art-kina Croatia (Krešimirova 2), na riječkom lukobranu te u Klubu Život (Ružičeva 2).

Ovogodišnje izdanje manifestacije, pod nazivom *Brodovi, vlakovi, kamioni*, se bavilo temom logistike, jednim od stupova suvremene ekonomije koji utječu na naš svakodnevni život kroz formiranje struktura koje neposredno određuju naša građanska prava, obrasce kretanja i pitanja nadzora. Kroz filmski i kazališni program, diskusije i izlaganja, radionice i edukacije propitivali smo logističku revoluciju, globalne lance distribucije robe, današnje mjesto Hrvatske i Rijeke u globalnim trendovima, te kako nacionalna prometna politika i djelovanja radnika i građana mogu oblikovati našu budućnost. Detaljan program manifestacije je uključivao sljedeće aktivnosti:

- Projekcija filma *Zaboravljeni prostor* u Art-kinu Croatia
- Radionica *Dizajn sustava mreže hrane* u OKC Palach
- Diskurzivni program – predavanja i diskusije s utjecajnim europskim stručnjacima na temu logistike u Filodrammatici
- Izvedba predstave *SAID TO CONTAIN* na riječkom lukobranu
- Zvučnu instalaciju *Zvuk riječke luke u vrijeme njezine najveće aktivnosti* na riječkom lukobranu
- Završnu zabavu za sudionike i posjetitelje u Klubu Život

Umjetnički program manifestacije

- Filmska projekcija „Zaboravljeni prostor“

Umjetnički program manifestacije započeo je projekcijom filma *Zaboravljeni prostor* redatelja Allana Sekule i Noëla Burcha koju smo u partnerstvu s Art-kinom Croatia u Rijeci organizirali 20. travnja u 20h. *Zaboravljeni prostor* slijedi kontejnerski teret na brodovima, teretnim splavima, vlakovima i kamionima, slušajući radnike, inženjere, političare i one koji globalni sustav prijevoza ostavlja na margini. Film obuhvaća široki raspon korištenih izvora materijala, od dokumentarnih eseja i intervjua preko arhivskih fotografija i snimki, do isječaka iz starih filmova. Rezultat je esejističko-vizualni dokumentarni film o jednom od najvažnijih procesa koji utječe na naš suvremeni život i nastoji razumjeti i opisati suvremeni pomorski svijet u odnosu na složeno simboličko naslijeđe mora. Projekciju filma je pogledalo oko 60 ljudi.

- Izvedba predstave *SAID TO CONTAIN*

SAID TO CONTAIN je predstava autorskog tima kojeg čine: Bojan Đorđev, Laura Kalauz, Maja Leo, Christopher Kriese, Lisa Schröter i Miriam Walther Kohn. U Rijeci su na atraktivnoj lokaciji riječkog lukobrana u središtu luke i grada izvedene dvije izvedbe, 21. i 22. travnja u 21h, a ulaz na predstavu je bio slobodan.

SAID TO CONTAIN je umjetničko-istraživački projekt nastao 2013. godine. Umjetnici su kroz projekt nastojali putem izvedbenih akcija istražiti ekonomske fenomene kako bi ih učinili razumljivima široj javnosti. Prateći rute kojima se kreću teretni kontejneri, tragajući za kompanijama koje ih posjeduju i analizirajući regulacije koje sve to omogućuju, projekt nastoji prodrijeti kroz pukotine neprozirne ljuštore globalnog kapitalizma i doznati kako proizvodnja, potrošnja i cirkulacija dobara oblikuje naša razmišljanja i živote.

Umjetnici su se u radu služili metodom “javnog razmišljanja”, što nije samo čin inkorporiranja publike u njihovu (umjetničku/aktivističku) praksu, već i doslovnog istraživanja mogućnosti razmišljanja u javnosti. U suradnji s lokalnim umjetnicima, istraživačima i drugim ljudima koje zanima pokretanje javne rasprave

o neo/post-kolonijalizmu, organiziraju tzv. "sesije javnog razmišljanja", hibridni format između performansa, radionice i rasprave u kojem teretni kontejneri postaju središnjim mjestima dijaloga i izvedbene proizvodnje znanja.

U Rijeci su tako održane dvije sesije s pomorcima i predstavnicima sindikata pomoraca koje su prethodile samoj izvedbi.

Sama izvedba je izvedena u i oko kontejnera postavljenom na riječkom lukobranu, pri čemu smo surađivali s Lučkom upravom Rijeka i udrugom Kombinat, inače stalnim korisnicima spomenutog kontejnera.

Interes za izvedbu je bio velik i u dva dana ju je pogledalo ukupno 100 ljudi, što je bio i maksimalan broj koji je mogao prisustvovati s obzirom na ograničenja koja je zadala sama lokacija izvedbe.

- Zvučna instalacija *Zvuk riječke luke u vrijeme njezine najveće aktivnosti*

Zvučnu instalaciju riječkog umjetnika Ive Vičića moglo se poslušati 21. i 22. travnja u 20h. Umjetnik je instalacijom pokušao dočarati slavnu prošlost riječke luke i doba njezine najveće aktivnosti, a bila je postavljena kao podsjetnik na ne tako davne dane kada je luka bila jedna od glavnih pokretačkih industrija Rijeke. Tako su se nestali zvukovi barem nakratko vratili na mjesto na kojem se danas više ne mogu čuti. Kako je riječki lukobran danas popularna šetnjica, u instalaciji su uživali brojni prolaznici i građani, ali i publika predstave *Said to Contain* kojoj je ova instalacija poslužila kao lijepa uvertira.

Radionica i diskurzivni program

- Radionica *Dizajn sustava mreže hrane*

Radionica se odvijala tri dana, od 20. do 22. travnja u Omladinskom kulturnom centru Palach, pod vodstvom dizajnera Lea Kirničića i kulturologa Marka-Luke Zubčića.

Polaznici radionice bili su stavljeni u poziciju konzultanata u platformi zajedničkog programskog djelovanja za izgradnju učinkovitog nacionalnog sustava donacije i distribucije hrane, s ciljem osmišljavanja logističkog lanca koji bi omogućavao dostupnost hrane predviđene za bacanje onima kojima je najpotrebnija. Polaznici su istraživali probleme i razvijala moguća logistička rješenja. Radionica je bila primjer aktivnosti građanskog think-tanka, potencijalnog institucionalnog oblika građanske participacije u rješavanju problema.

Zaključci do kojih su polaznici došli na radionici predstavljeni su i vizualizirani u brošuri koju se može pogledati na slijedećoj poveznici:

http://drugo-more.hr/wp-content/uploads/2017/07/Brosura_DsMh.pdf

Na radionici je sudjelovalo osam polaznika.

- Diskurzivni program

U diskurzivnom dijelu manifestacije održano je pet predavanja popraćenih diskusijom i jedan okrugli stol. Program se odvijao u velikoj dvorani Filodrammatice u popodnevnim satima 21. i 22. travnja 2017. godine.

Uvodno izlaganje prvog dana diskurzivnog programa pod nazivom *Logistička transformacija svijeta i grada* održao je Tomislav Medak, filozof iz Zagreba. Medak je u izlaganju propitivao sistem povezanog pomorskog, cestovnog i željezničkog prometa, odnosno logistike te predstavio neke primjere standardizacije, kontejnerizacije i kompjuterizacije kao i njihov utjecaj na društvo, globalnu ekonomiju, na cijenu rada, troškove sirovina, industrijsku proizvodnju u proteklih nekoliko desetljeća.

Drugo predavanje pod nazivom *Podčasnici kapitala* održala je Laleh Khalili, profesorica za bliskoistočnu politiku pri fakultetu za istočnjačke i afričke studije na Sveučilištu u Londonu. Khalili je u svom izlaganju pokušala proniknuti u prisutnost kolonijalnih i merkantilističkih struktura, starih i novih imperijalnih sila, na Arapskom poluotoku. Primjeri povijesnih priča jemenskog grada Adena i Dubajja u UAE, pad prvog

i uspon drugog, temelje se na isprepletenosti triju važnih čimbenika za nastanak luka i pomorskog prometa globalnih podjela rada, akumulacija i transnacionalna gibanja kapitala, te upletenost moćnih vojnih snaga u mehanizme lokalnih politika.

Treće predavanje pod nazivom *Logistička (kontra)revolucija u doba ograđenih tokova* održao je američki pisac i istraživač Jasper Bernes, predavač sa Sveučilišta Kalifornija u Berkeleyu. Bernes se bavio tezom da bi se ono što danas zovemo logističkom „revolucijom“ trebalo sagledavati kao kontra-revolucijom u kojoj se radništvu oduzelo najvažnije oružje borbe protiv kapitala, a to je štrajk, te posljedicama tog fenomena na širu društvenu stvarnost.

S Bernsovim predavanjem zaključen je prvi dio diskurzivnog programa kojeg je popratilo oko 80 ljudi. Drugi dan diskurzivnog programa započeo je predstavljanjem istraživanja o upravljanju željezničkim uslugama u Hrvatskoj koje je izložio Antun Sevšek. Široka grupa istraživača pokušala je razložiti proces i rezultate trenutnog sustava upravljanja promatrajući ga iz rakursa povijesnog razvoja željeznice na ovim prostorima, evolucije zakonodavnog okvira te njegove usporedbe s nizom europskih primjera. Uslijedio je okrugli stol s predstavnikom sindikata radnika Luke Koper Mladenom Jovičićem, i bivšom zaposlenicom Sindikata pomoraca u Rijeci, Bojanom Manojlović. Razgovor je moderirala Ana Vračar. Kako su kroz godine luke i njihovi radnici prolazili kroz velike promjene uzrokovane novim koracima u tehnologiji i organizaciji radnih procesa, tako se mijenjala i pozicija radnika unutar njihovih poduzeća: paralelnim uvođenjem tehnoloških inovacija, radnici i njihove organizacije morali su se boriti protiv smanjivanja broja radnih mjesta, kao i prekarizacije rada i uvjeta na radu. U lokalnom kontekstu Luka Rijeka je dio identiteta grada – kako fizički, zbog toga što je smještena u samom centru, tako i iz povijesnih i kulturnih razloga. Međutim, dok su fizička, povijesna i kulturna važnost ostale nepromijenjene, isto se ne može reći i za ekonomski utjecaj, nekada najveće luke SFRJ, na gospodarstvo Rijeke i RH. Bilo je zanimljivo usporediti prakse iz susjedstva, pozitivan primjer Luke Kopar, njihovog načina upravljanja i organizacije rada.

Nakon diskusije, uslijedilo je predavanje Giorigia Grappija pod nazivom *Koridori borbe: logistika, prostori, štrajk*. Grappi je znanstveni novak na Odsjeku političkih i društvenih znanosti Sveučilišta u Bologni. U istraživačkom se radu primarno bavi logistikom, transformacijama oblika države i političkom dimenzijom migrantskog rada. U svom predavanju osvrnuo se na to kako blještavo lice logistike ukazuje na slobodu tokova i fleksibilnost kao krajnje vrijednosti našeg vremena. Ipak, u pozadini diskursa koji navodno generira uglađenost i homogenost, vidimo kako je na djelo zapravo nasilna reorganizacija globalnih političkih prostora, koje sa sobom nose migracije i niz drugih društvenih implikacija. Drugi dan diskurzivnog programa posjetilo je oko 60 ljudi.

Nakon diskurzivnog programa i ponovne izvedbe predstave *Said to Contain*, naši gosti i posjetitelji festivala mogli su se međusobno upoznati i družiti na glazbenom programu organiziranom u Klubu Život.

Zaključno

Prema našim procjenama, ovogodišnja je manifestacija u tri dana privukla oko 300 posjetitelja na nekoliko različitih tipova programskih aktivnosti. Sukladno očekivanjima, zbog svoje teme, ali i atraktivne lokacije izvedbe na riječkom lukobranu, veliki interes je pobudila predstava *Said to Contain*. Također, tema logistike izrazito je zanimljiva za veliki broj građana Rijeke. Luka Rijeka integralni je dio grada, identiteta građana, brojne obitelji su na neki način povezane s aktivnošću Luke pa je svaka diskusija koja je propitivala situaciju u lokalnom kontekstu bila vrlo bliska publici. Diskurzivni program je, stoga, izazvao interes lokalne publike različitih profila: pomoraca, sindikalista, aktivista, studenata. Predavanja inozemnih predavača koji su temi pristupili iz globalne perspektive, po našoj procjeni, također bila vrlo dobro prihvaćena, osobito predavanja Laleh Khalili i Giorgia Grappija.

Kao i proteklih godina, ovogodišnja je manifestacija bila dobro najavljivana i medijski popraćena. Manifestaciju su popratili brojni lokalni i nacionalni mediji, poput Novog lista, Radio Rijeke, portala Moja Rijeka, Visit Rijeka, portala Culturenet, H-Altera, Kulturpunkta, portala Moj Zagreb da samo izdvojimo

neke.

Informacije o programu i sadržaju manifestacije Moje, tvoje, naše objavili smo na internetskoj stranici Drugog mora. U svrhu promoviranja manifestacije dizajnirali smo plakat u B1 veličini koji je bio istaknut na vidljivim mjestima diljem grada. Program manifestacije s detaljnim informacijama o sudionicima, umjetnicima i predavanjima objavili smo u obliku programske knjižice na hrvatskom i engleskom jeziku. Vijesti smo dijelili i putem društvenih mreža Facebook i Twitter, a izradili smo i Facebook stranicu događanja. Fotografije s programa objavili smo na Facebooku i putem našeg Flickr kanala, a video snimke predavanja na našem Vimeo kanalu.

4. SVIJET BEZ NAS

U galeriji Mali salon (Korzo 24, Rijeka), 7. rujna je otvorena izložba «Svijet bez nas – priče o eri neljudskih aktera». Izložba je nastala kao kompilacija radova dviju izložbi – «Die Welt ohne uns» postavljenu u Dortmundu u listopadu 2016. godine te izložbe «Alien matter» postavljene na ovogodišnjem transmedialeu u Berlinu – koje je osmislila njemačka kustosica Inke Arns.

Inke Arns je od 2005. godine umjetnička direktorica dortmundske organizacije Hartware MedienKunstVerein (HMKV). Od 1993. godine radi kao nezavisna kustosica i teoretičarka u području medijske umjetnosti, internetskih kultura i Istočne Europe. Studirala je rusku književnost, istočnoeuropske studije, politologiju i povijest umjetnosti u Berlinu i Amsterdamu (1988. – 1996.), a 2004. godine doktorirala je na berlinskom Sveučilištu Humboldt s disertacijom o pomaku paradigme u načinu na koji su umjetnici reflektirali historijsku avangardu i pojam utopije u vizualnim i medijskim umjetničkim projektima 1980-ih i 90-ih u (bivšoj) Jugoslaviji i Rusiji. Kao kustosica je priređivala izložbe u muzejima i galerijama kao što su Bauhaus (Dessau), n.b.k. (Berlin), Moderna galerija (Ljubljana), Künstlerhaus Bethanien (Berlin), Karl Ernst Osthaus Museum (Hagen), Muzej savremene umetnosti (Beograd), HMKV (Dortmund), Centre for Contemporary Arts – CCA (Glasgow), KW Institute for Contemporary Art (Berlin), Videotage (Hong Kong), Muzej savremene umetnosti Vojvodine (Novi Sad), Center sodobne umetnosti Zamek Ujazdowski (Varšava), Center sodobne umetnosti »Znaki Czasu« (Toruń), Contemporary Art Centre CAC (Vilnius), Muzej Sztuki (Łódz), La Panacée (Montpellier), Jeu de Paume (Pariz), Autocenter (Berlin), Kunstpalais (Erlangen), Haus der Kulturen der Welt (Berlin) i Kunsthall Charlottenborg (Kopenhagen). Autorica je brojnih članaka na temu medijske umjetnosti i internetske kulture, te urednica izložbenih kataloga. Od njezinih knjiga mogu se izdvojiti naslovi *Neue Slowenische Kunst (NSK) – an analysis of their artistic strategies in the context of the 1980s in Yugoslavia* (2002), *Net Cultures* (2002) i *Objects in the mirror may be closer than they appear! The Avant-Garde in the Rear-View Mirror* (2004).

Grupna izložba, na kojoj su predstavljeni radovi Tima Arnalla, Ignasa Krunglevičiusa, Marka Leckeyja, Nicolasa Maigreta i Marie Roszkowske, Yurija Pattisona, Sasche Pohfleppa, Suzanne Treister, Addie Wagenknecht i Pinar Yoldas, bila je otvorena do 23. rujna (uz slobodan ulaz te u radnom vremenu utorak – subota od 11 do 20 sati, i nedjeljom od 11 do 13 i 17 do 20 sati), i temeljila se na primjerima okoliša smanjene ljudske prisutnosti. Iako naslov pritom sugerira kako se radi o nekom post-apokaliptičnom scenariju ili dalekoj budućnosti našeg svijeta naseljenog inteligentnim strojevima, izložci su zapravo gradili priču o nevidljivim slojevima današnjeg svijeta. Preuzevši ključne riječi iz znanstveno-fantastične književnosti i filozofske škole spekulativnog realizma, izložba se u znatnoj mjeri temelji na načelu ekstrapolacije, što u matematici označava određivanje vrijednosti iz nekoga nepoznatoga područja pomoću onih iz poznatoga, uz pretpostavku da zakonitosti utvrđene u poznatom području vrijede i u nepoznatom. Na tragu tehnološkog razvoja, autori i autorice su izveli neke primjere umjetne inteligencije, algoritama i uređaja do granica njihove samostalnosti i odvojenosti od čovjeka.

Umjetna inteligencija, algoritmi za prepoznavanje uzorka u ogromnim količinama podataka i umreženi uređaji tri su zajednička nazivnika predstavljenih radova, ali i ključni dio teorijskog promišljanja kustosice Inke Arns. Njezina promišljanja o stranoj stvari, neljudskim i poluautonomnim strojevima koje je čovjek stvorio, temelj su istoimene izložbe «Strana tvar» postavljene na ovogodišnjem festivalu transmediale u Berlinu. Izložba u Malom salonu, kao i ona u Berlinu, postavljala je pitanje kakav nam svijet predstoji ako ti poluautonomni uređaji, koji se sve više međusobno povezuju, postanu skoro potpuno autonomni. Čovjek kao korisnik još uvijek je uvjeren kako se pasivni uređaji mogu isključiti, odbaciti ili razbiti, no autonomija kojom oni već danas rade drastično smanjuju potencijal takvog djelovanja. Kao primjer možemo uzeti pametne mobilne uređaje – broj procesa koji se odvijaju između našeg uređaja, pružatelja mrežne usluge, drugih mobilnih uređaja ili servara aplikacija nemjerljivo je veći od procesa koje mi vodimo i kontroliramo na tom uređaju.

Svjetski poznati i nagrađivani suvremeni britanski umjetnik Mark Leckey predstavljen je radom *GreenScreenRefrigeratorAction* u kojem Samsungov hladnjak na Samsungovoj televiziji progovara o

sebi, svojim specifikacijama, aktivnostima koje može samostalno provoditi, kozmičkoj povezanosti sa stvarima te potrazi za objektima koji su sebi slični. Leckey u «pametnom hladnjaku», koji se može povezati s drugim uređajima, predstavlja potencijal promišljanja jednog hladnjaka koji se počeo smatrati oblikom života. Taj egzistencijalistički monolog nastao je na kompilaciji majanske svete knjige *Popol Vuh*, traktatu Calvina Tomkinsa o Marcelu Duchampu te priručniku za korištenje samog hladnjaka.

Jedan od najkomentiranih radova na izložbi bio je *The Kitty AI*, turske umjetnice i istraživačice Pinar Yoldas koja već deset godina živi u SAD-u. Umjetna inteligencija animirane mačke predstavlja programsko rješenje koje će u budućnosti zamijeniti politiku i procese donošenja odluka kakve mi poznajemo. *Kitty AI* nam iz budućnosti govori o prošlim i trenutnim krizama našega svijeta i kako je došlo do toga da je umjetna inteligencija preuzela upravljanje ljudima. «Demokracija je rođena u polisu, stoga ne iznenađuje da umire u megapolisu», riječi su mačke Kitty AI koju vidimo na ekranu. Veliki sustavi i infrastruktura predstavljaju izazov upravljanja za čovjeka. Još uvijek uspijevamo kontrolirati takve formacije, no njihov neizbježan rast suočit će nas s činjenicom kako čovjek ne može garantirati sigurnost samome sebi ako ne prepusti određeni dio upravljanja računalima, a u konačnici i umjetnom inteligencijom. Ne čudi stoga što umjetna inteligencija preuzima i političke procese, jer ljudska društva nisu ništa do infrastrukture podignute na višu razinu.

Ekologija čovjeka današnjice zasićena je tehnologijom i tehnološkim razvojem više no ikada do sada, no unatoč tome nismo svjesni koliki utjecaj ima na svakodnevicu. Priče poput izloženih pokazuju koliko je duboko naše društvo prožeto tehnologijom te kakve su njezine mogućnosti.

Posjećenost programa i medijsko praćenje

Od samog otvorenja pa sve do zadnjeg dana, procjenjujemo da je izložbu vidjelo oko 2000 posjetitelja, što je uz izložbu Tomislava Gotovca u novoootvorenoj zgradi Muzeja moderne i suvremene umjetnosti zasigurno jedna od najbolje posjećenih izložbi u Rijeci tijekom 2017. godine.

Tijekom svojeg boravka u Rijeci, kustosica Inke Arns u nekoliko je navrata održala vodstva kroz izložbu, prvo od kojih se dogodilo na samom otvorenju, čime je publika mogla iz prve ruke saznati priču iza umjetničkih radova koji na prvi pogled mogu djelovati apstraktno i neshvatljivo. Vodstva smo nastavili organizirati i nakon njezinog odlaska, a iako su bila otvorena za sve zainteresirane, provodili smo ih u suradnji s predavačima i učenicima Građevinske tehničke škole Rijeka i Prirodoslovne i grafičke škole Rijeka. Jedno vodstvo organizirali smo i za polaznike «Ljetne škole umjetnosti i aktivizma» koja se u organizaciji Fonda za druge i Akademije dramske umjetnosti Zagreb održavala tijekom rujna u Grožnjanu.

Velika prednost galerije Mali salon jest u tome da se nalazi na samom Korzu, i to u razini pogleda prolaznika koji kroz velika prozorska stakla galerije mogu ugledati nešto što je njima zanimljivo i potom odlučiti posjetiti izložbu (za razliku od galerijskog prostora u Filodramatici u kojem priređujemo izložbe u okviru programa Galerija DM, koji se također nalazi na Korzu, ali na prvom katu zgrade, radi čega je količina «slučajnih posjetitelja – prolaznika» nebrojeno puta manja). Tu smo činjenicu odlučili iskoristiti u što većoj mjeri, na način da smo na prozore postavili veliki natpis s nazivom izložbe i radnim vremenom galerije, dok smo neke od instalacija ostavljali uključenima tijekom večeri po nekoliko sati nakon zatvaranja galerije, kako bi privikle pažnju prolaznika koji navečer prolaze Korzom.

Izložba je inicijalno trebala biti otvorena do 22. rujna, no u dogovoru s MMSU-om odlučili smo je produžiti za jedan dodatni dan radi otvorenja već spomenute retrospektivne izložbe Tomislava Gotovca «Anticipator kriza. Kuda idemo ne pitajte» upravo na taj dan. Odluka se pokazala iznimno uspješnom, budući da je velik broj posjetitelja iz raznih dijelova Hrvatske i drugih europskih zemalja dan nakon otvorenja Gotovčeve izložbe došlo i na našu izložbu u Mali salon.

Obavijesti o održavanju izložbe najavljivali smo kroz više različitih kanala.

Dizajner Oleg Šuran osmislio je plakat koji je u cijelom gradu bio istaknut na javnim mjestima predviđenima za plakatiranje, u izlogu zgrade gradskog poglavarstva grada Rijeke, kao i u prostorima klubova, kafića, škola, knjižnica, knjižara, raznih organizacija, itd.

Što se tiče oglašavanja putem interneta, prvo smo na našoj internetskoj stranici objavili zasebnu objavu u hrvatskoj i engleskoj verziji u kojoj su bile istaknute informacije o izložbi i izlagačima, i na koju smo naknadno postavili galeriju fotografija i video prilog s otvorenja, te poveznice na osvrte u medijima. Izložbu smo najavljivali putem društvenih mreža Facebook, Twitter i Instagram, izradili smo i posebnu stranicu Facebook događaja, a kako bi obavijesti dosegle što veći broj ljudi, na Facebooku smo dodatno plaćali promoviranje pojedinih objava. Pored navedenog, izložbu smo u nekoliko navrata najavili i putem newslettera kojeg redovito šaljemo na e-mail adrese naših pretplatnika.

Pripremljene objave s popratnim vizualnim materijalima i priložima slali smo na email adrese lokalnih i nacionalnih medija. Novi list je u tiskanom i digitalnom izdanju prvu najavu izložbe objavio već krajem kolovoza, kao i nekoliko dana prije otvorenja u rubrikama «Kultura» i «Informator». Izložbu su između ostalih najavili portali Moja Rijeka, Kulturpunkt, H-Alter, Culturenet, Urbancult, Moj Zagreb, Designed, Seecult, a detaljna obavijest o izložbi istaknuta je na internetskim stranicama Rijeka 2020 Europska prijestolnica kulture, Radija Rijeke, Muzeja moderne i suvremene umjetnosti i Saveza udruga Molekula. Izložbu su najavljivale i radijske postaje, kao što su Radio Rijeka, Radio Korzo, Totalni HR, Radio Sova, Soundset Trsat i drugi.

Kustosica Inke Arns je za vrijeme boravka u Rijeci dala intervju za H-Alter (*Svijest o tehnologiji može svijet učiniti boljim*, autor Bernard Koludrović, objavljeno 9. rujna) i Novi list (*Kustosica izložbe 'Svijet bez nas' Inke Arns: 'Tehnologija utječe na sve nas'*, autor Boris Ružić, objavljeno 14. rujna), a na dan otvorenja izložbe gostovala je u emisiji *Kafe* Radija Rijeke. Iako je na otvorenju izložbe ekipa HRT-a snimila izjave kustosice i posjetitelja, pregledom dostupnih snimki nismo pronašli u kojoj je emisiji prilog bio prikazan. Video prilog objavio je portal Moja Rijeka, a na portalu Vizkultura izašao je osvrt na izložbu naziva *Prevlast tehnologije nad čovjekom*, autora Bernarda Koludrovića.

Krajem listopada izašao je i opširni katalog izložbe (257 stranica) na njemačkom i engleskom jeziku.

5. ZOOM FESTIVAL 2017 – LIVE-ART SCENA VELIKE BRITANIJE

Osmo izdanje festivala izvedbenih umjetnosti Zoom održalo se od 3. do 8. listopada 2017. godine u prostorima Filodrammatice i Omladinskog kulturnog centra Palach u Rijeci.

Od 2010. godine, Zoom festival je izraz težnji Drugog mora da u Rijeci stvori jedinstveni festival u okolici koji će zadovoljiti potrebe lokalne publike za raznovrsnim i kvalitetnim umjetničkim programima iz zemlje i inozemstva. U fokusu festivala često su se nalazili oni umjetnički radovi koje je teško svrstati u određena umjetnička područja, odnosno koji svojim intermedijalnim karakterom kombiniraju različite tehnike, metode i izričaje.

Ovogodišnjim smo programom nastavili dosadašnju praksu predstavljanja radova pojedinih umjetničkih scena i u fokus festivala stavili suvremenu *live-art* scenu Velike Britanije.

Kulturna britanska cabaret diva Ursula Martinez izvela je hvaljenu točku *My Story, Your Emails*, u kojoj se, kombinirajući *stand-up* i komediju karaktera, osvrće na reakcije svojih obožavatelja diljem svijeta nakon što se na internetu pojavila snimka njezine zloglasne striptiz točke *Hanky Panky*. Marisa Carnesky je sa skupinom izvođačica izvela predstavu *Dr. Carnesky's Incredible Bleeding Women*, koja se na razmeđu kabareta i predavanja bavi problematikom i značenjem menstruacije, plodnosti i ženstvenosti u suvremenom društvu. Legendarni londonski izvedbeni umjetnik David Hoyle predstavio se kabaret izvedbom *Escape from Opression, live in Rijeka*, a multidisciplinarna umjetnica i "artistica" Shabnam Shabazi performansom *Snail Portrait*, radi kojeg je Filodrammatica privremeno ugostila petstotinjak puževa.

Program festivala upotpunila je izvedba predstave Mefisto koju je Damir Avdić osmislio u suradnji s Gregom Zorcom, a u kojoj se tema faustovskog ugovora s vragom prenosi na lokalnu društveno-političku stvarnost. U izvedbi hrvatsko-britanskog autorskog tima kojeg čine Ivana Ivković, Ivan Marušić Klif, Phil Hession i Christian Cherene, festival je završio predstavom *Atlas podrhtavanjâ* koja je nastala u okviru međunarodnog projekta Corners.

Predstave su se održale prema sljedećem rasporedu:

- utorak, 3. listopada 2017., Filodrammatica (Korzo 28/1, Rijeka)
Ursula Martinez: *My Stories, Your Emails*
- srijeda, 4. listopada 2017., Filodrammatica (Korzo 28/1, Rijeka)
Damir Avdić i Grega Zorc: *Mefisto*
- četvrtak, 5. listopada 2017., Filodrammatica (Korzo 28/1, Rijeka)
Shabnam Shabazi: *Snail Portrait*
- petak, 6. listopada 2017., Filodrammatica (Korzo 28/1, Rijeka)
Marisa Carnesky: *Dr. Carnesky's Incredible Bleeding Women*
- subota, 7. listopada 2017., Filodrammatica (Korzo 28/1, Rijeka)
David Hoyle: *Escape from Opression, live in Rijeka*
- nedjelja, 8. listopada 2017., OKC Palach (Kružna 8, Rijeka)
Ivana Ivković, Ivan Marušić Klif, Phil Hession i Christian Cherene: *Atlas podrhtavanjâ*

Kratak opis programa

Festival je otvorila **Ursula Martinez** predstavom *My Stories, Your Emails*. Svojim dosadašnjim radom,

kako samostalnim, tako i suradnjama u trupama *Forced Entertainment*, *Glee Club*, *La Clique* i *La Soirée*, Martinez je razvila svoje formalno glumačko obrazovanje u sposobnost okupiranja pažnje publike u prvoj rečenici, stvarajući predstave obilježene osobnim pričama, na granici kazališta i kluba, burleske i striptiza, kabareta i stand-up komedije. Nakon uvodnog dijela u kojem pripovijeda priče iz života, uslijedila je projekcija snimke izvedbe *Hanky Panky*, striptiz-mađioničarskog nastupa koji je na internetu postao viralan bez njezine autorizacije. Nakon toga, Martinez je u drugoj polovici predstave čitala poruke koje je primila od novostvorenih obožavatelja, sredovječnih usidjelica, neostvarenih ljubavnika i emotivno nestabilnih mladića, čime je na komičan način nastojala ukazati na razlike između Ursule Martinez kao stvarne osobe i kao ikonizirane javne persone koju odjednom žele oženiti potpuni stranci. Predstava time propituje što se događa s umjetničkim radom kada se stavlja u pogrešan kontekst i postaje dostupan svima koji imaju pristup internetu. Prethodne izvedbe predstave bile su rasprodane diljem svijeta, uključujući i one u Barbicanu u Londonu, Sydneyjskoj Operi, Brighton International Festivalu i La Fondation Cartier u Parizu.

Damir Avdić i **Grega Zorc** izveli su idućeg dana Avdićev autorski tekst *Mefisto*, suvremenu *noise* adaptaciju Goetheova *Fausta*. *Mefisto* se u predstavi pojavljuje u različitim likovima i trpi izostanak božanske direkcije: čovjek bez Boga jest glumac bez redatelja. Energičan i duhovit nastup dvojca bio je popraćen Avdićevim skladbama, upravo na dan izlaska njegovog novog albuma *Amerika*.

Performans *Snail Portrait* iransko-britanske umjetnice **Shabnam Shabazi** bio je postavljen u galerijskom prostoru Filodrammatice i trajao je tri sata. Zvučni zapis koji se ponavlja objašnjavao je pozadinu performansa dok je umjetnica ležala na velikom bijelom postamentu prekrivena samo bršljanom, a po njoj su puzali puževi koje je tijekom trajanja performansa postavljala asistentica, prethodno ih vadeći iz odvojene posude u koju se može zaviriti. Prema Shabazi, golači su puževi koji su ostali bez kućice i koji lutaju u potrazi za skloništem, dok drugi sloj metafore čini usporedba s puževima koji dom nose sa sobom, pa tako ukazuje na doslovne prijevode farsi i mandarinske riječi za puža, što je i jedina opcija za imigrante – njihov dom su ljudi koji su s njima, njihova sjećanja, mogućnost rekonstruiranja mirisa i okusa doma.

Doktoriravši na temu etnografije rituala mjesečnice u različitim kulturama, **Marisa Carnesky** okupila je skupinu pod nazivom *Dr Carnesky's Incredible Bleeding Woman*, čije se članice nazivaju «menstruantice». Njezin znanstveni rad je djelomično bio čitan u izvedbi predstave, s naglaskom na povijest opresije i pokoravanja žena i menstruacije patrijarhalnom poretku. Magijska moć pripisivana menstruaciji, što je bio alat socijalnog isključivanja žena/vještica, temelj je na kojem su doktorica Carnesky i njezine menstruantice osmislile svoje rituale u kojima ne preuzimaju moć samo nad sobom, već i nad društvenim značenjem menstruacije i same žene. Iako u Rijeku nisu došle u punom sastavu, predstavile su se MisSa Blue, gutačica mačeva koji su oblikovani za svaki dan njezinog ciklusa, Nao Nagai, koja dekonstruira tradicionalno kinesko kazalište u kojemu su muškarci igrali ženske likove (iako postojale su i ženske kazališne trupe), H Plewis izvela je plesnu točku sa želatinom od menstruacije u ruci, a Rhyannon Styles govori o iskustvu menstrualnih ciklusa kao transrodne žene. Točka je završila dekonstrukcijom mađioničarske točke u kojoj muškarac mađioničar prepili svoju zgodnu žensku asistenticu – Carnesky preuzima ulogu mađioničara, Styles postaje asistentica koju će se prepiliti, dok Plewis nespretno asistira u postupku. Kako menstruantice doktorice Carnesky nisu mađioničari, svoju točku završavaju cijelom Rhyannon koja se pred nama skida umrljana menstrualnom krv. Izvedba se uvelike oslanjala na ironiju prema patrijarhalnoj povijesti kodiranja menstruacije i na ironiju prema ritualu kao izvedbenoj formi.

David Hoyle, legenda londonske alt-kabaret scene i LGBT zajednice, predstavio se izvedbom *Escape from Oppression, Live in Rijeka*. Taj Hoyleov interaktivni komad bio je kombinacija motivacijskog govora i ispovijedanja začinjenog političkim idealima, u kojem je veliku ulogu imala i sama publika. Za razliku od njegovih ranijih radova koje je izvodio kao *Božanstveni David*, a čija je funkcija bila raskrinkavanje lažnog morala kroz satiru, ovim je nastupom Hoyle prvenstveno nastojao kod publike razviti osjećaj empatije i solidarnosti.

Festival je zatvorila izvedba *Atlasa podrhtavanja* u Omladinskom kulturnom centru Palach, koja je

nastala u sklopu međunarodne platforme CORNERS, u koprodukciji zagrebačkog POGON-a i Arts Council of Northern Ireland iz Lisburna (Sjeverna Irska). Kao susret žive izvedbe narodnih napjeva i digitalne modulacije zvuka, izvedba **Ivane Ivković, Ivana Marušića Klifa, Phila Hessiona i Christiana Cherenea** uzima za središnji motiv prethodnika današnjih računala – Jacquardov tkalački stan. Radi se o tehnološkom izumu 19. stoljeća, mehaničkom stroju na kojem su se tkanje i dezeni programirali pomoću bušenih kartica, instrumentu koji će obilježiti i industrijsko doba i razvoj računala u modernim vremenima. Polazeći od napjeva koje su skladali i pjevali prvo rukotvorci za tkalačkim stanovima, a kasnije radništvo u tvornicama tekstila, Atlas podrhtavanjâ prati transformacije rada i lokalnih zajednica u procesu povijesne tranzicije proizvodnje tekstila, od obrta preko tvornice industrijskog doba pogonjene parom i radom žena i djece, do današnjeg zatvaranja pogona diljem Evrope. Tekstilna proizvodnja seli se u zone jeftinijeg rada, koordinirana računalno integriranim globalnim tržištem. Platno se i danas tkaje, ali najčešće negdje drugdje. Tradicijski napjevi tekstilne proizvodnje jeka su rada prethodnih generacija, mapa njegovog društvenog, političkog i tehnološkog sjećanja. *Atlas podrhtavanja* ne ulazi u prostor tehnofobije, već tradicije tkanja koja je sa sobom nosila cijeli niz kulturnih i društvenih elemenata, a koji su nestali preseljenjem industrije u krajeve jeftinije radne snage. Slojevi pjevanja u performansu postupno su dograđivani zvukovima tkalačkih strojeva koji se u konačnici pretvaraju u buku, u podrhtavanje, u pucanje radničkih, društvenih i kulturnih niti.

Medijska pokrivenost i povratne informacije

Najave i vijesti o aktivnostima festivala Zoom javnosti su objavljivane na više načina. Na internetskoj stranici Drugog mora postavljena je zasebna objava (<http://drugo-more.hr/zoom-festival-2017/>), u hrvatskoj i engleskoj verziji, sa svim potrebnim informacijama o programu, rasporedu i opisom pojedinih izvedbi, na koju su se naknadno postavljale galerije snimljenih fotografija i video priloge. Obavijesti i fotografije dijeljene su putem društvenih mreža Drugog mora, sudionika programa i zainteresirane publike, a pored najava na Facebooku, Twitteru i Instagramu Drugog mora te Facebook stranici Zoom Festival Rijeka, napravljena je i posebna stranica Facebook događaja. Kako bi obavijesti dosegle što veći broj ljudi, dodatno smo plaćali promoviranje pojedinih objava na društvenoj mreži Facebook. Također, obavijest o rasporedu i programu festivala poslana je putem e-maila pretplatnicima na «newsletter» Drugog mora.

Riječki dizajneri Marino Krstčić Furić i Ana Tomić osmislili su za potrebe festivala plakat koji je bio polijepljen diljem grada, kao i deplijan u kojem su se nalazili detalji o rasporedu i opisi pojedinih predstava, a primjerke kojeg smo nekoliko dana prije festivala postavili na različite frekventne punktove (kafići, knjižnice, knjižare, turistički informativni centri, škole, fakulteti, itd.). Također, u predvorje velike dvorane Filodrammatice postavili smo ekran na kojem su se izmjenjivale fotografije i nazivi predstava s podacima o mjestu i vremenu njihovog održavanja, što je dodatno doprinijelo upućenosti publike o programu festivala.

Nakon slanja pripremljene medijske objave s popratnim vizualnim materijalima, brojni lokalni, regionalni i nacionalni mediji prenijeli su vijest o održavanju festivala i predstavama koje su se odvijale tijekom šest dana njegovog trajanja. Novi list je u tiskanom i digitalnom izdanju prvu najavu festivala objavio već krajem kolovoza, kao i pred sam početak festivala u rubrikama «Kultura» i «Informativ», od kojih je u potonjoj svakodnevno stajala informacija o održavanju predstave za određeni dan. Od ostalih medija koji su najavili program festivala možemo izdvojiti portale H-Alter, Kulturpunkt, Moja Rijeka, Radio Rijeka, Vox Feminae, Culturenet, Seecult, Moj Zagreb, Urbancult, stranicu Visit Rijeka Turističke zajednice grada Rijeke, stranicu Rijeka2020.eu projekta Europske prijestolnice kulture, stranicu i newsletter Saveza udruga Molekula, itd. Raspored festivala najavljen je i u brošurama Šta DAnas (izdaje Turistički informativni centar) i Rijeka Info (prilog Novog lista). Festival je najavljivan i na radijskim postajama kao što su Radio Rijeka, Radio Korzo, Soundset Trsat, Primorski radio – Totalni FM i Radio Istra.

Valja istaknuti i velik broj priloga i osvrtâ na festival i pojedine predstave. Novinarka Novog lista Kim

Cuculić napisala je osvrt na predstavu Ursule Martinez pod nazivom *Predstava «My Stories, Your Emails»: Opet golotinja provocira*, dok je Dragan Rubeša za iste novine napisao članak *Drag mania u teatru i na filmu: Lavina začudne interakcije*, u kojoj se osvrće na predstavu Davida Hoylea, koju opisuje riječima: «Da, Hoyleov 'Escape from Opression' je uz genijalnog Alaina Platela (šifra: Gardenia) definitivno najbolji gostujući 'drag' na hrvatskoj gostujućoj sceni svih vremena». Bernard Koludrović je za portal Kulturpunkt napisao tekst pod nazivom *Odzvanjajući smijeh* u kojem prenosi vlastite dojmove cijelog festivala, zaključujući: «Osmo izdanje *Zoom festivala* predstavilo je riječkoj publici nove izvedbene prakse – ne toliko revolucionarne, koliko osvježavajuće u lokalnoj kulturnoj ponudi». Moja Rijeka, internetski portal grada Rijeke, objavio je čak tri video priloga, i to o izvedbama Ursule Martinez, Damira Avdića i Grege Zorca, te Shabnam Shabazi.

Ovogodišnji je festival bio veoma dobro posjećen, te možemo procijeniti da je na šest zasebnih izvedbi prisustvovalo ukupno 400 gledatelja. Čak je i performans Shabnam Shabazi, u svojem trosatnom formatu koji je poprilično neobičan za naše prilike, zainteresirao velik broj posjetitelja. Iako su sve predstave imale podjednak broj publike, najveće je zanimanje pobudila predstava *Mefisto*, što se nedvojbeno može pripisati činjenici da je autor i glumac u predstavi bio Damir Avdić, koji je poznato ime na našim prostorima. Ipak, kako je navedeno, ni ostale predstave nisu bile zakinute u smislu manjka gledatelja, među kojima smo zapazili mnoga nova lica i posjetitelje koji nisu česti gosti naših drugih programa, iz čega možemo zaključiti da je riječka publika željna i zainteresirana za ovakve oblike festivala na kojima mogu u vlastitom gradu gledati suvremene izvedbe sa europskih i svjetskih pozornica. U tom nas je smislu obradovala i činjenica da je gledalište na posljednjoj predstavi festivala, *Atlasu podrhtavanjâ*, bilo ispunjeno do zadnjeg mjesta – usprkos našim predviđanjima da će biti teško u nedjelju navečer privući toliki broj ljudi. Također, primijetili smo da se među gledateljstvom nalazio i znatan broj stranih gostiju (iz Španjolske, Njemačke, Irske itd.), radi čega možemo zaključiti da je festival uistinu imao međunarodni karakter, ne samo u pogledu izvođača, već i publike.

6. 3N – NAPUSTI NORMALNE NAPRAVE

Potaknuti velikim zanimanjem i pozitivnim reakcijama posjetitelja na prošlogodišnje izdanje, ovogodišnji smo program 3N proveli kao «Sajam 3N: Napusti normalne naprave», koji je u dva dana trajanja bio podijeljen na radionički i izlagačko-izvedbeni dio.

Program 3N je zamišljen kao poticaj da se usvajanju znanja pristupi iz prakse, iz pokušaja i pogrešaka, učenjem kroz stvaranje onoga što smo si zacrtali napraviti. Također, koncipiran je kao katalizator novih pristupa u upotrebi tehnologije za potrebe umjetnosti i invenciji u području mehanike, elektronike i programiranja, a sve u svrhu izazova uobičajenom pogledu na tehnologiju i poticanja načina mišljenja koji podrazumijeva odustajanje od tvorničkih uputa i prilagođavanje naprava našim potrebama i interesima. Naime, kao što su ljudi davno prije modernih znanstvenih otkrića naučili uzgajali biljke na temelju opažanja njihovog ponašanja u prirodi, na sličan način danas pristupamo tehnologiji, opažajući njezino ponašanje bez nužnog znanja o njezinoj strukturi – što nas pak tjera da naučimo više o uzrocima njezinog ponašanja. U tom je smislu poruka upućena posjetiteljima Sajma bila ta da ne moramo biti inženjeri kako bismo bili kreativni u upotrebi tehnologije.

Okupljajući *uradi-sam* entuzijaste, inovatore i umjetnike iz Hrvatske i okolnih zemalja, posjetitelji drugog izdanja Sajma 3N imali su priliku upoznati ljude koji su već usvojili respektabilna znanja, ali čiji su počeci slični gore opisanima, koji su tehnologiju iz svoje neposredne okoline prekrojili i prilagodili svojim zamislima. Iskoristili su već postojeće stvari kako bi napravili nešto začudno ili ih priveli novoj svrsi, shvaćajući tehnološko okruženje kao bilo koje drugo i na njega reagiravši stvarajući svijet u kojem će se osjećati ugodnije. Drugim riječima, izlagači na Sajmu 3N su od tehnologije koju svi koristimo za propisanu svrhu napravili nešto nesevakidašnje, kao što je jedan od izlagača sušilo za kosu pretvorio u pogonski mehanizam «plotera».

Sajam 3N bio je zamišljen i kao ubrzani tečaj učenja. Kako ne bismo provodili sate za svojim računalom ili stolom tražeći način da napravimo software za prepoznavanje lica ili oscilator, u roku od nekoliko sati ta su se znanja mogla usvojiti na radionicama koje su vodili ljudi koji su te stvari već napravili. Također, «Kriptoparty» je posjetiteljima nudio mogućnost upoznavanja s alatima kojima se možemo zaštititi od neželjenih pogleda na internetu.

Događaj je proveden u suradnji s američkim umjetnikom i stručnjakom u području tehnologije nadzora Adamom Harveyjem, ljubljanskom audiovizualnom skupinom Theremidi Orchestra, udrugom za razvoj *uradi sam* kulture Radiona.org iz Zagreba, pulskom Visualia Grupom, dizajnerom Leom Kirinčićem te umjetnicima Anselmom Tumpićem, Miodragom Gladovićem i Bojanom Gagićem.

Kratak opis programa

U petak 10. studenog, **Adam Harvey** je održao jednodnevnu radionicu *Tehnologije prepoznavanja lica*, čiji su polaznici istraživali implikacije življenja u svijetu koji je sve više čitljiv strojevima i u konačnici zajedno kreirali svoj softver za prepoznavanje lica. Harvey je inače svjetski priznati umjetnik i nezavisni istraživač koji trenutno živi u Berlinu. U svom radu istražuje tehnologije nadzora i istražuje potencijalne reakcije i prilagodbe svijetu s rastućim masovnim nadzorom. Njegovi prethodni projekti uključuju razvoj kamuflaže za sustave prepoznavanja lica (CV Dazzle, 2010), modne dodatke za sprečavanje toplinskog nadzora od strane vojnih bespilotnih letjelica (Stealth Wear, 2013) i jeftini WI-FI uređaje za krivotvorenje geolokacija (SkyLift, 2016 i HyperFace, 2017). Čest je predavač na temu računalnog vida, privatnosti i nadzora, a između ostalog je održao predavanja na TedX-u, EU Annual Security Symposiumu, re:publici u Berlinu, German Spy Museumu, i Chaos Computer Clubu.

Dan prije radionice, Harvey je u okviru našeg programa Refleks održao u velikoj dvorani Filodrammatice predavanje *Od 1 do 100 piksela: Nadzor, privatnost i računalni vid*, polazeći od podatka da je korištenjem samo malenog dijela fotografija dostupnih na društvenim mrežama danas moguće

prepoznati lice i izdvojiti dovoljno informacija kako bi se došlo do zaključaka o nečijoj dobi, rasi, spolu, inteligenciji, seksualnosti, emocijama, ljepoti, društvenosti, indeksu tjelesne mase, kriminalitetu i mnogih drugih podataka.

Drugu radionicu, *Sound Happens in The Group!*, istog je dana održala ljubljanska audiovizualna skupina **Theremidi Orchestra** koja djeluje u okviru platforme Ljudmila Art and Science Laboratory, s ciljem okupljanja ljudi različitih interesa kako bi istražili ljepotu i šumove *uradi sam* elektronike i stvorili društvenu situaciju u kojoj je komunikacija moguća putem neverbalnih alata. U četiri sata trajanja radionice, članovi skupine predstavili su polaznicima svoje elektroničke naprave i sklopove *TouchTone* i *Super-in-Low*, omogućivši im da ih u četiri sata trajanja radionice dodatno hakiraju korištenjem lemilica i potom ih upotrijebe za stvaranje zajedničke zvučne kompozicije.

Obje su radionice bile predviđene za maksimalno petnaest polaznika, te su već nekoliko dana prije početka Sajma sva mjesta bila popunjena. Zainteresirani su se mogli prijaviti putem emaila, a za sudjelovanje nije bilo potrebno nikakvo predznanje.

Idućeg dana, u subotu 11. studenog, u velikoj dvorani i galerijskom prostoru Filodrammatice održao se *Expo*, na kojem su od 17 sati svoje uradi-sam uređaje, interaktivne instalacije, robotičke naprave i neobične instrumente predstavili Visualia Group (Pula), Anselmo Tumpić (Rovinj), Theremidi Orchestra (Ljubljana), Radiona.org (Zagreb) i skupina mladih dizajnera i inovatora pod mentorstvom Olega Šurana i Martina Skellyja.

Okupljena oko pulskog Festivala Visualia, **Visualia Group** je skupina kreativaca i umjetnika koja se bavi suvremenim tehnologijama, u što spada 3D mapiranje, dizajn rasvjete, VJ-ing, interaktivne i LED instalacije, te istraživanje novih tehnologija. Na Sajmu 3N predstavili su se radovima *Magic Garden* i *Residence of Light and Music*. *Magic Garden* je interaktivna svjetlosna instalacija koja spaja prirodu s tehnologijom svjetla i zvuka, u formi magičnog vrta biljaka i svjetlosnih gljiva koje «oživljavaju» pomakom ruke i aktivacijom kontrolnog senzora. *Residence of Light and Music* je također interaktivna instalacija koja spaja glazbu i svjetla, zamišljena kao izbor glazbenih instrumenata koje je moguće svirati na zabavan način. Jednostavnim udarcem po površini klupice aktivira se zvuk i svjetlo, čime posjetitelj stvara vlastitu kombinaciju tonova i eksperimentirajući glazbenim instrumentima oživljava zvučne i svjetlosne efekte. Instalacija se sastoji od triju svjetlosnih glazbenih klupica koje sadrže zvukove različitih instrumenata, koje je moguće unaprijed birati. Klupice su načinjene od materijala stakloplastike, a unutar njih se nalaze zvučnici i LED svjetla.

Rovinjski umjetnik **Anselmo Tumpić** također se predstavio dvama radovima, *Glačalo vs Crni kvadrat* i *Zrak*, koji čine dio serije radova *Upute za uporabu* u kojoj koristi jednostavnu tehnologiju i predmete svakodnevne upotrebe u kućanstvu, kao što su glačalo, sušilo za kosu, usisavač, zamrzivač i slično. Tumpić je studirao u Bergamu i Veneciji, gdje je diplomirao na katedri za slikarstvo. Nakon diplome zapošljava se u Fabrici, centru za istraživanje komunikacija grupe Benetton. Osam godina proveo je u Milanu gdje je radio za reklamne agencije BBDO i Saatchi & Saatchi. Danas radi u Hrvatskoj kao kreativni direktor vlastite agencije TUMPIĆ/PRENC za dizajn i vizualne komunikacije, te se aktivno bavi suvremenom umjetnošću. Izlagao je na više samostalnih i skupnih izložaba u Hrvatskoj i inozemstvu, a njegovi su radovi objavljivani u različitim časopisima.

Za rad *Glačalo vs Crni kvadrat* Tumpić je nekoliko dana prije samog sajma primio nagradu 52. Zagrebačkog salona. Rad se sastoji od glačala čija je ploha koja se zagrijava okrenuta prema crnom platnu. Na podu se nalazi pedala čijim se pritiskom pokreće zagrijavanje, a kada voda dosegne određenu temperaturu, glačalo izbacuje paru koja na platnu premazanom crnom termoosjetljivom bojom pokreće reakciju: crna boja u tom trenutku nestaje i pred nama se pojavljuje dotad nevidljivo šarenilo, prethodno skriveno iza prividne crnine platna. Interaktivnom instalacijom *Zrak*, posjetitelji su imali priliku sudjelovati u stvaranju likovnih radova. Joystick pali i gasi sušila za kosu postavljena oko stola, na kojem se nalazi položeni papir i olovka. Olovku na sredini stola pokreće se sušilima za kosu. Budući da pilotirati olovku fenovima nije lako, izazov je bio u pokušaju pronalaženja najbolje tehnike, na način da se usklade smjerovi zraka kojeg ispuštaju sušila za kosu.

Predstavnici gore spomenute ljubljanske skupine **Theremidi Orchestra** iz Slovenije izložili su svoje stare i nove projekte uradi sam elektronskih instrumenata u okviru tzv. *Igrališta*. Posjetitelji su mogli sami isprobati predstavljene uređaje i koristiti ih u stvaranju zvukova i glazbe. Osim toga, grupa je predstavila nekoliko *uradi sam* instrumenata koje koriste u izvedbama uživo.

Theremidi Orchestra do sada je nastupao, izlagao i održao radionice na više od trideset festivala i izložbi diljem Europe, kao što su Píksel Festival u Bergenu u Norveškoj, LiWoLi Festival u Linzu, Autrija, PoolLoop, Zurich, Švicarska, U3: Triennale suvremene umjetnosti, Ljubljana, Slovenija, itd.

Zagrebačka skupina koja djeluje pod nazivom **Radiona.org** predstavila je programom *Radiona Remix* presjek radova nastalih u sklopu nedavnih projekata *Time Warp*, *Science Fiction: New Parallel Worlds*, *Re-Mixing / Re-Making History*, *Zvučne geometrije* i *Fly Me to the Moon*. Članovi skupine tako su izložili interaktivne intermedijalne radove s područja mehanotronike, 3D ispisa, computer vision-a, sound arta, radove koji propituju zakone gravitacije i aerodinamike, radove koji se bave povijesnim doprinosom inovatora i znanstvenika povijesti civilizacije, hakirane svakodnevne objekte, DIY sintesajzere i mnoge druge naprave. Izlagački program bio je podijeljen u dva dijela: *Radiona Remix* i potprogram *Radiona Kids' Lab* (koji je u prvom redu osmišljen za dječju publiku). Jedan od najpopularnijih instalacija na cjelokupnom Sajmu bio je rad *Leteći trenuci*, koji pomoću četiri web kamere prepoznaje nečiji skok i istovremeno stvara «snimku» u formi .gif-a koja se automatski učitava na server i projicira na susjedni zid, čime se stvara percepcija trodimenzionalnosti i hiper-realističnosti budući da snimka odaje dojam kao da sudionici lete.

Punog naziva *Radiona – Udruga za razvoj 'uradi-sam' kulture*, platforma je osnovana sa svrhom jačanja vidljivosti *open source* kulture i samoodržive produkcije, kao i s ciljem povezivanja područja umjetnosti, znanosti i tehnologije. Cilj udruge je stvaranje novih realiteta umreženih i suradničkih intermedijalnih i novomedijskih praksi u skladu sa svjetskim trendovima kao što su DIY (uradi-sam) i DIWO (uradi-s drugima). Radiona.org fokusira svoje aktivnosti na edukaciju, istraživačke procese, umjetničke projekte, kustoske prakse, međunarodne i domaće intersektorske suradnje, samoobnovljive sisteme i socijalno osviještena pitanja. Izlagači i sudionici ovogodišnjeg sajma bili su Igor Brkić, Mario Pavlič, Davor Jadrjević, Goran Mahovlić, Damir Prizmić, Marko Jovanović, Deborah Hustić i Tomislava Borić.

Mladi riječki dizajner **Leo Kirinčić** predstavio je objekt *The Message*, kojeg je osmislio u suradnji s Vinkom Bedeković, Nikom Lapkovski, Ivorom Borovečkim, Jelenom Njeguš, Anđelom Semolićem i Matom Žajom, pod mentorstvom Olega Šurana i Martina Skellyja. Objekt se sastoji od kutije i mikrofona, i poziva korisnike da iznesu svoje kritike vlastima. Potom reagira na svaku zaprimljenu kritiku i «kažnjava korisnika šamarom» – udarcem nastalim uz pomoć letvice i skrivenog elektromotora kojeg pokreće Arduino. Iznenađujuća reakcija objekta ilustrira nemilosrdnost i nezainteresiranost vlasti za građanske potrebe, naglašava paralelu između objekta i prije spomenutog problema, te poziva na diskusiju o važnosti kritičkog promišljanja i djelovanja.

Za vrijeme trajanja izlagačkog dijela Sajma, beogradski **Hacklab** priređivao je *Kriptožurku* na kojoj su svi zainteresirani mogli naučiti praktične načine osiguranja privatnosti na internetu. *Cryptoparty* ili *Kriptožurka* je radionica čiji je cilj prenošenje teorijskog i praktičnog znanja, kao i širenje svijesti o važnosti zaštite osobnih podataka i komunikacija upotrebom alata otvorenog koda, tj. FLOSS softwarea. Glavne teme bile su šifriranje elektronske pošte, šifrirana razmjena trenutnih poruka (instant messaging), anonimno surfanje internetom (VPN/Tor), generiranje sigurnih šifri za račune i GSM privatnost. Hacklab Beograd je horizontalno organizirani društveni prostor kreiran od strane ljudi koje spaja interes za računala. Računalna tehnika, elektronika, programski jezici, modificiranje hardwarea, ali i društveni aspekti računalstva, poput politike slobodnog softwarea, pitanja intelektualnog vlasništva i privatnosti, stalna su tematska osnova Hacklaba.

Nakon trosatnog izlagačkog dijela na kojem su posjetitelji mogli razgledati izložene naprave i instalacije, u 20 sati započeo je izvedbeni dio s audiovizualnim eksperimentalnim performansima. Prvi nastup održali su članovi **Theremidi Orchestra** uz pomoć elektroničkih sklopova *TouchTone* i *Super-in-Low*. Nakon toga uslijedio je glazbeni performans pod nazivom *Synthland*, koji je bio posvećen

eksperimentalnoj elektronskoj glazbi s Casio sintesajzerima, DIY glazbenim instrumentima i analognim sintesajzerima. Performans je pod imenom **Micronia** izvela Deborah Hustić iz zagrebačke Radione. Posljednja izvedba bio je «luminoakustični» (svjetlosno-zvučni) performans multimedijalnog umjetnika **Bojana Gagića** i inženjera **Miodraga Gladovića**, koji od 2011. godine zajedno nastupaju pod imenom LIGHTUNE.G, predstavljajući vlastitu višestruko nagrađivanu tehniku stvaranja zvučnih kompozicija korištenjem solarnih panela, kazališnih reflektora i mikrofona.

Posjećenost programa i medijsko praćenje

Program Sajma 3N: Napusti normalne naprave bio je iznimno dobro posjećen, uz pozitivne reakcije sudionika i posjetitelja; ono što su neki u komentarima na društvenim mrežama ocijenili kao «negativno», a zapravo je još jedna pozitivna kritika, bilo je vezano uz činjenicu da je izlagački dio programa trajao samo jedan dan, radi čega ga drugi nisu imali priliku posjetiti.

Besplatne radionice, na koje su se mogli prijaviti svi bez obzira na prethodno iskustvo ili znanje o danom području, bile su popunjene danima prije početka samog programa, pa čak i prije nego što je obavijest o prijavama bila objavljena u većini medija. Na radionicama je ukupno sudjelovalo tridesetak polaznika mlađe dobi, među kojima su studenti, umjetnici, inovatori i zaljubljenici u tehnologiju iz Rijeke i okolice, kao i sudionici koji su na Sajam došli kao izlagači.

Izlagačkom i izvedbenom dijelu Sajma prisustvovalo je tristotinjak posjetitelja. Kao i prošle godine, publici koja redovito prati naše programe, a koja se uglavnom sastoji od lokalnih umjetnika, kulturnih radnika, učenika, studenata i predavača u umjetničkim školama, akademijama i fakultetima društveno-humanističkih usmjerenja, pridružile su se i druge skupine posjetitelja koje inače nisu naši stalni gosti. To se u prvom redu odnosi na velik broj djece raznih uzrasta, te njihovih roditelja, baka i djedova, koje je privukao interaktivni i zabavni karakter događaja, na kojem je dozvoljeno dirati izložke, stvarati zvukove, mijenjati boje i igrati se. Iako su iz tog razloga tijekom večeri pojedini osjetljiviji izložci bili djelomično oštećeni, zaključak izlagača i nas kao organizatora svodi se na tvrdnju kako je važno omogućavati situacije u kojima se mlađi uzrasti mogu slobodno i kroz igru upoznavati s raznim tehnologijama i umjetničkim ostvarenjima. Drugu veću skupina posjetitelja čine «slučajni» prolaznici, koje su u zgradu Filodrammatice privukle oznake na Korzu kao glavnoj riječkoj pješačkoj ulici, te šarena svjetla reflektora koje smo za tu priliku postavili u hodnik i prostor ulaza u zgradu. Takvi su posjetitelji ispočetka bili zbunjeni onime što vide kada su se odlučili proviriti u prostor, budući da vijest o događaju nije došla do njih putem medija ili društvenih mreža pa nisu znali o čemu se radi, no nakon kratkog objašnjenja koncepta programa, ukazivanja na pojedine izložke ili upoznavanja s njihovim autorima, mnogi od njih odlučili su ostati na ostatku programa. Znatan broj takvih gostiju nakon toga je počeo pratiti naš rad na društvenim mrežama, pri čemu smo od pojedinih zaprimili poruke pohvale i upite o drugim programima koje tek namjeravamo organizirati. Ukratko, Sajam 3N omogućio nam je izravnu komunikaciju s potencijalnom novom publikom. Sajam je također privukao studente tehničkih fakulteta, kao i posjetitelje koje zanima područje elektronike, uradi sam kulture i audiovizualnih performansa.

Sajam 3N najavljivali smo na više načina. Od snimki s prošlogodišnjeg Sajma napravili smo kratki video *trailer* u trajanju od tridesetak sekundi, kojeg smo dva tjedna prije sajma objavili na društvenim mrežama Facebook, Twitter i Instagram, i na taj način inicijalno potaknuli zanimanje njihovih korisnika. Također, na dan samog *Expo-a*, uživo smo emitirali kratku snimku koja je prikazivala izlagače kako pripremaju i slažu svoje instalacije; snimka je imala velik broj pregleda i dijeljenja, te je nedvojbeno doprinijela posjećenosti samog događaja. Pulski dizajner Oleg Šuran, s kojim surađujemo na većini programa koje radimo, dizajnirao je plakat koji je bio polijepljen na javnim mjestima predviđenima za plakatiranje u cijelom gradu, kao i u prostorima pojedinih kafića, knjižnica, knjižara, škola, raznih organizacija, itd. Na dan *Expo-a*, ispred ulaza u zgradu Filodrammatice postavili smo ekran na kojem su se izmjenjivale dostupne videosnimke određenih instalacija i radova, čime smo nastojali dodatno zainteresirati prolaznike da u popodnevnim satima posjete program.

Obavijest o programu Sajma 3N najprije smo objavili na našoj internetskoj stranici, i to u dvije zasebne objave, od kojih je jedna najavljivala radionice i pružala informacije o načinima prijave (<http://drugomore.hr/sajam-3n-2017-radionice/>), dok je druga bila usmjerena na najavu samog *Expo-a* i opise pojedinih izlagača i njihovih izložaka.

Najave programa dijeljene su putem gore spomenutih društvenih mreža Drugog mora, kao i mreža sudionika programa i publike. Napravili smo i posebnu stranicu Facebook događaja, putem koje smo mogli pratiti porast zanimanja i slati više informacija o programu užem krugu ljudi. Kako bi obavijesti dosegle što veći broj korisnika, dodatno smo platili promociju spomenute stranice događaja. Najavu Sajma, s informacijama o radionicama, izložbi i performansima, poslali smo i putem e-maila pretplatnicima na «newsletter» Drugog mora. Galeriju snimljenih fotografija objavili smo po završetku programa na Facebook stranici, kao i na našem Flickr profilu i u objavi na našoj internetskoj stranici.

Medijima smo slali pripremljene medijske objave i popratne vizualne materijale. Detalje o događaju najavili smo na radijskim postajama Radio Rijeka i Radio Korzo, dok su obavijest o Sajmu prenijele i druge radijske stanice (Soundset Trsat, Radio Istra, Radio Sova, itd.). Sajam smo najavili i u programu riječkog televizijskog programa Kanal Ri, gdje smo gostovali u mozaičkoj emisiji PLANET RI. Sajam je najavljen u brošuri Šta DANas koju izdaje Turistički informativni centar i prilogu Rijeka Info. Od internetskih portala i stranica, najavu Sajma objavili su Monitor.hr, Moja Rijeka, Kulturpunkt, H-Alter, Radio Rijeka, Culturenet, Visit Rijeka, Croportal, eKvarner, Designed.rs, Blj@k, Kigo.hr, CDK, GoSucker, SeeCult, itd. Informacije o održavanju i rasporedu događaja bile su uvrštene u Kalendar događanja Turističke zajednice grada Rijeke, koji je osim na internetu također istaknut na autobusnim stanicama i službenim City Light oglasnih površina diljem grada. Nismo primijetili da je obavijest o održavanju sajma, osim u rubrici Informator Novog lista, objavljena u nekim dnevnim novinama, usprkos tome što smo najavu i podsjetnik poslali na više redakcijskih adresa. Također, iako su gosti sajma bili istaknuti i nagrađivani umjetnici poput Anselma Tumpića, Bojana Gagića i Miodraga Gladovića, dnevne novine i televizijske kuće nisu napravile reportažu o sajmu, što se vjerojatno može pripisati činjenici da događaj spada u granično područje između umjetnosti, znanosti i tehnologije, čime predstavlja svojevrsni izazov. Ipak, šestominutnu video reportažu objavio je multimedijalni portal Moja Rijeka, u kojem je novinar Damir Jevtić razgovarao s izlagačima Anselmom Tumpićem, Leom Kirinčićem i Damirom Prizmićem.

FINANCIJSKI IZVJEŠTAJ

Prihodi

Donator	Iznos
Zaklada Kulturanova, institucionalna podrška	90000
Grad Rijeka, sufinanciranje programa	245000
Grad Rijeka, sufinanciranje EU programa	30000
Ministarstvo kulture, sufinanciranje programa	170000
Ministarstvo kulture, sufinanciranje EU programa	40500
Primorsko-goranska županija	5000
Europska prijestolnica kulture, Dopolavoro i Kuhinja	110000
Goethe Institut Hrvatska	1200
Ured za udruge Vlade RH, sufinanciranje EU programa	68309
Europska komisija, Creative Europe	334000
Ukupno	1094009

Rashodi

Program	Iznos
Redovno funkcioniranje (plaće, uredski troškovi, režije...)	396857
Galerija DM	90928
Refleks	63130
Zoom	205384
Moje, tvoje, naše	76003
3N	67542
Corners	115050
State Machines	54287
Ukupno	1069181